

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

LAGZI ISTVÁN

„MAGYAR VILÁG” PRZEMYŚLBEN A KORTÁRS SZEMÉVEL (1914—1915) Az úgynevezett első przemysli napló

Przemysl város köztudottan a „kincsés Galicia” egyik fontos települése volt. Jelentősége a XIX. század utolsó három évtizedében értékelődött fel. Neves szakemberek irányításával több évtizedig tartó erődítési munkálatok kezdődtek a környéken, vasúti összeköttetést kapott Krakóval és Budapesttel (így Bécs két útvonalon is elérhetővé vált). Néhány évtized alatt Przemysl az Osztrák—Magyar Monarchia „igazi” keleti garnizonvárosa lett. A városkép alapvetően megváltozott: új utak, házak, éttermek, szállodák, kaszinók épültek. A kaszárnyák férőhelyeinek, a tisztek, katonák, a kiszolgáló személyzet számának növekedése helyi kereskedelmi szempontból is éreztette hatását. Przemysl, az egykori kisváros, Krakó és Lemberg után Galicia harmadik központjává nőtte ki magát. Új malmokat, vágóhidakat, pékségeket, nyomdákat, kisegítő üzemeket létesítettek. A vasútépítés ugyancsak megváltoztatta a környék életét. A belső export pozitív hatása az élet minden területén érezhetővé vált. Przemysl jelentős felvevő piacnak minősült, tízezrek találtak munkát. A helyi kulturális élet — többek között a szórakoztatási, vendéglátási terület — is virágzásnak indult. Az egykori források arra utalnak, hogy az élelmezési vállalkozók, fuvarosok, az élelmet szállító gazdaságok stb. „tisztá haszna” igen tetemes lehetett. Az erődítési munkálatok és a kaszárnyaépítés a vállalkozóknak jelentős profitot eredményezett. Az addig alig ismert Przemysl az első világháború előtti és alatti néhány évben vált valóban ismertté. A háború kitörése után a sajtó szinte naponta tudósított a „helyzetről”. Így aztán *Doberdó*, *Isonzó* után *Przemysl* is az egyik legtöbbet emlegetett helyek közé tartozott. Voltak időszakok, amikor milliók figyelték a przemysli várra vonatkozó híreket. A przemysli vár köré is legendák szövdtek, igaz és valótlán történetek sokaságát jegyezték fel a krónikások. Az erődítési munkálatokról, a vár ostromairól, a hadihétköznapokról a forrásokból, a forrásokat felhasználó írásokból kaphatunk valós képet.¹

A több mint három évtizedes erődítési munkálatok eredményeképpen kiépített (de erődítéstani szempontból sohasem befejezett) erődrendszer szerkezetét tekintve *övvár* volt. Az erődök, megerősített pontok (előtérállások) mintegy 140 négyzetkilométernyi területet öleltek körül. Az erődök, segéderődök láncolatából álló öv vonal hossza 50 kilométer volt. A források szerint egy-egy erődben általában egy-másfél század

1 L. többek között: *Jan Bogdanowski*: Fortyfikacja austriacka na ziemiach polskich. In: *Studia i materiały d dziejów wojskowości*. XII k. I. 12. Warszawa, 1966. (A vonatkozó bibliográfiával együtt.); *Władysław Gorgos*: Obleżenie i obrona Przemysla w latach 1914/15 r. In: *Bellona* XLI. k. 1933.; *Dorombj József*: Védelmi harcok. Az 1914—1915. évi téli harcok a Kárpátokban. In: *A magyar gyalogos katona története*. Bp., é. n.; *Aleksy Gilevics*: Twierdza Przemysl w XIX i XX w. Budowa obleżenie, rola w I wojnie światowej. Źródła i historiografia tematu. In: *Rocznik Przemyski*, XII. k. Przemysl, 1968.; *Szabó László*: A nagy temető. (Przemysl ostroma 1914—1915) Bp., 1982.; *István Lagzi*: Dane dotyczące historii węgierskich pamiatk i źródeł Twierdzy Przemyskiej z okresu I wojny światowej. In: *Węgrzy w twierdzy przemyskiej w latach 1914—1915*. Warszawa—Przemysl, 1985. Lásd még *Jan Rożanski* ismeretterjesztő munkáit *Lagzi*: I. m. 83—84. o.), valamint a *Pierwsza wojna światowa w Karpatach*. Warszawa, 1985. gyűjteményes kötetben lévő tanulmányokat. A galiciai temetők *egy részéről* ugyancsak érdekes munka jelent meg. V. ö.: *Roman Frodyma*: Cmentarze wojskowe z okresu I wojny światowej w rejonie Beskidu Niskiego i Podgórze. Warszawa, 1985.

gyalogság, megfelelő tüzérség, híradó, felderítő és hadtápegység állomásozott, az egészségügyi egységek jelenléte magától értetődött. A kisebb és a kisegítő célzattal létesített erődökben² 2—10, a jelentősebbekben 17—18 különböző kaliberű löveg volt telepítve. Az erődök a hozzájuk tartozó kisegítő erődökkel, megerősített pontokkal, esetleg előtérállásokkal együtt *erődcsoportot*, az erődcsoportok pedig *védelmi körletet* alkottak. A przemysli várban *kat* — római számmal jelölt — védelmi körlet működött. Egy védelmi körlethez 8—12 zászlóalj gyalogság, egy-másfél század lovasság, árkász század, a szükségleteknek megfelelő telefonos osztag, továbbá 10—25 géppuska, valamint 80—120 különböző kaliberű löveg tartozott. (A számadatok a hadműveleti szempontoknak megfelelően változtak, módosultak.) A védelmi körletek tevékenységét „egyéb”, különleges szolgálatra beosztott tisztek, altisztek és katonák segítették. Az egyes erődök előtt néhány kilométerre (pl. Helicha, Na Gorach) jelentős tüzérségi erővel, hírszerző szolgálattal megerősített *előtérállások* voltak telepítve.

Az előírással hadrend szerint a przemysli várban 85 ezer puskalétszám, 3700 ló, valamint a védelemhez okvetlenül szükséges eszközök (tartozékok) számára volt hely. (A tényleges élelmiszertartalék 90—100 napra volt elegendő, a raktárakban lévő lőszer- és egyéb tartalékokról a források nem beszélnek. Az előrelátás tényét vitatni nem érdemes.) A vár második körülzárása (1914. november 8., egyes források szerint november 9.) után megközelítőleg 120 ezer katona és 20 ezer ló ellátásáról kellett gondoskodni. A vágóállatokról (marha, birka, kecske, baromfi), esetleg vágásra szánt lovak számáról nincsenek adataink. A takarmánykészlet számszerű kimutatásáról sem találtunk iratokat. (A przemysli polgári lakosság ellátásáról csak közvetett adataink vannak.)

Az élelmiszerkészlet a korabeli számítások szerint a második körülzárás után (a visszavonult hadsereg által felélt, elvitt anyagokat is számítva) megközelítőleg 40 napra tette lehetővé az élelmezést, a tényleges védelmet. A védők — dacolva a korabeli statisztikai adatokkal, elvárásokkal — végül is több mint 130 napig harcoltak, nehéz körülmények között is tartották a várat.

Az orosz cári csapatok által körülzárt várból³ 1914. szeptember 26 — 1915. március 21. között kilenc nagyobb kirohanást hajtottak végre. A kirohanások elsődleges célja az ellenségés erők lekötése, az orosz csapatmozdulatok zavarása, a Kárpátok térségében a Monarchia erőinek lehetőség szerinti segítése volt. A források szerint a kirohanások — a vár környéki csatározások, a vár felmentésében, az utóvédharcokban való részvétel (emberanyag, élelem, fegyver és lőszer, egészségügyi anyagok stb.) — jelentős mértékben gyengítették a vár védelmét ellátó csapatok erejét. A vár első körülzárása utáni védelmi-támadó harcok gyakran igen nagy embervesztéssel jártak. Feltűnő nagy volt az eltűntek száma. A 8. honvéd gyalogezred 10. százada a galíciai frontra való elindulásakor 240 főt számlált. 1914. október 25-én a 240 fős létszámból 9 meghalt, 48 megsebesült, 59 személy beteg volt. A század létszáma, az eltűntek figyelembevételével, 95 személyre csökkent. (Közel hasonló volt a helyzet a többi magyar egységnél is.)

A rettegett kolera is felütötte a fejét. Horváth százados betegsége miatt a századparancsnokságot ideiglenesen átvevő Mezei Sándor hadnagy 1914. október 22-én jelentette az ezredparancsnoknak (péterfalvi Molnár Elek alezredesnek), hogy „...a velem lévő legénység között kolera gyanúsak vannak és ezekre kérném a parancsot.”⁴ A 2. honvéd gyalogezred 10. századának jelentése is meglehetősen borulató volt: „...jelentem, hogy a század létszáma elesés, sebesülés és főképpen kolera folytán negyedére csökkent és folyamatosan újabb kolera esetek vannak. A legénység elerőtlenedett, úgy hogy ellenséges támadás esetén ellenállásra alig képes, annál inkább mert a tisztii állomány 1 hadnagy, 1 zászlós, 1 hadapródra, az altisztii álló-

2 V.ö.: Doramby: i. m. 314. o. L. még: Jan Rożański: Forty Twierdzy Przemysli. Przemysli, 1977. (A 44. oldalt követő térképmelléklet.); Szabó: i. m. 104—105. o.

3 Az első világháború kitörésének előzményeire, a keleti front eseményeire bibliográfiai vonatkozásban sem térünk ki.

4 M.P. Muzeum Okregowe w Przemyslu. Rozkazy, meldunki, szkice sytuacyjne dotyczace udzialu oddzialow dowodzonych przez ppik Molnára w operacjach wojskowych w rejonie wzgórza Magiera na terenie VI obwodu obrony twierdzy Przemysl. 16. 10. — 5. 11. 1914 i bez daty. (A továbbiakban: M.P. Hist. 391.)

mány 2 őrmesterre és néhány egyéb altisztre csökkent.” Dr. Háy hadnagy, ideiglenesen megbízott századparancsnok jelentésére Molnár alezredes — mint illetékes parancsnok — 1914. október 24-én válaszolt: „Vegye tudomásul, hogy azon csapat mely védelemben alig képes ellenállni — és helyét az utolsó emberig nem védi — megtizedeltetik, parancsnoka pedig vizsgálat alá vonatik. A csapat szelleme a pk. [parancsnok] erkölcsi erejétől függ és elvárom, hogy e tekintetben a legrövidebb idő alatt csapatával együtt más — emelkedettebb — hangulatba jut. A jelszó most: végsőkig kitartani ellenséges támadás esetén, hogy ez alatt a kedvező döntés egyik szárnyon bekövetkezhessék.”⁵ (V.ö.: a következő táblázat adataival.)

Század	Állomány			A mai napig van			
	volt	ma	kolerás	beteg	sebesült	halott	eltűnt
9.	177	94	16	5	9	2	51
10.	186	75	38	7	22	2	42
11.	176	96	?	12	34	2	32
12.	187	105	14	6	14	4	34
Összesen:	726	370	68	30	79	10	169

M. P. Hist. 391. Rozkazy, meldunki, szkice sytuacyjne dotyczące udziału oddziałów dowodzonych przez pplk Molnára w operacjach wojskowych w rejonie wzgórze Magiera na terenie VI obwodu obrony twierdzy Przemyśl. 16.10 — 5. 11.1914. i. bez daty. A m. kir. 2. honvéd gyalogezred III. zászlóaljának állománykimutatása. 1914. október 27. du 4³⁰h.

Az 1914. október végi, Przemyśl környékén kialakult felmentő harcokban való részvétel (az előrenyomuló osztrák — magyar csapatok manőverezéseinek elősegítése) ugyancsak jelentős embervesztéssel járt. A przemysli harcok hétköznapjait átélő Gyóni Géza a Bácskai Hírlap szerkesztőjéhez 1914. október 28-án írt levelében találóan állapította meg: „Aki Przemyśl első ostromát végigélte, az régen leszámolt olyan csekélységekkel, mint amilyen itt minálunk pl. a halál. [...] Barátom, a szavak sápadtak annak kifejezésére, amit érzek.” A tények Gyóni Gézát igazolták.⁶ Az előrenyomuló, felmentő egységek is komoly veszteségeket szenvedtek. Az összkép is önmagáért beszél: a 8. honvéd gyalogezred II. zászlóaljának 1914. október 23-án, Hruszatyce-ből keltezett jelentése szerint szükség van egy utász osztag „...kiküldésére, hogy az itt fekvő sok halott eltemessék.”⁷ A 7. honvéd gyalogezred II. zászlóalja 1914. október 18-án 796 főt számlált, november 2-án (röviddel a második körülzárás előtt) 346 főre csökkent. A zászlóalj — más kisebb egységekkel kiegészített — személyi állományából 61 beteg, 61 fő kolerában szenvedő beteg, 188 sebesült, 21 halott volt, eltűnt 168 személy. A 8. honvéd gyalogezred III. zászlóalja hasonló mértékű veszteségeket szenvedett: a létszám 726-ról 370 főre csökkent, 30 „rendes” beteget, 68 kolerást, 79 sebesültet, 10 halottat és 169 eltűntet tartottak nyilván.⁸

5 M.P. Hist. 391. Dr. Háy hadnagy századparancsnok jelentése.; Molnár Elek alezredes, ezredparancsnok 1914. október 24-i válasza dr. Háy hadnagnak.

6 V. ö.: *Lagzi István*: Hadi hétköznapok a przemysli várban. Az éhség és a szenvedés tele. *Tiszatúj*, 1983. 2. sz., 15. o. Gyóni Gézáról l. még: *Fábián Miklós*: Gyóni Géza (1884—1917). Tanulmány és bibliográfia. Bp., 1984.; Az 1984. évi przemysli megemlékezésekről: *István Lagzi*: Wieczór literacki zorganizowany w Przemyślu i Jarosławiu z okazji 100 rocznicy urodzin Gézy Gyóniego. In: *Węgrzy w twierdzy przemyskiej w latach 1914—1915*. Warszawa—Przemyśl 1985. 61—74. o.

7 M.P. Hist. 391. A 8. honvéd gyalogezred 2. század parancsnokának jelentése. Hruszatyce, 1914. október 23.

8 M.P. Hist. 391.

A vár egészségügyi ellátásáról a Molnár Archivum iratai igen keveset mondanak. A várbeli kórházakban uralkodó állapotokról, az orvosok felkészültségéről, szakmai tudásáról azonban a napló írója sommás véleményt alkotott.⁹

A mostoha elhelyezési viszonyok, az alultápláltság is jelentősen csökkentették a védelem erejét. A legkiválóbbnak tartott 8. honvéd gyalogezred hangulata, erőnléte is „visszatetsző” volt. „Ma reggel Kozma [Kusmanek?] tbk. [tábornok] úr szemlét tartott a táborban [az ezred szállásául szolgáló »laktanya« részben — L. I.]. Szégyeltem magam, midőn embercsoportok között menve hangos láрма, tisztelgés hiánya, a legnagyobb fegyelmezetlenséget árulta el. Altisztek vezényeljenek ilyenkor vigyázt, vagy figyelmeztessék az embereket, a jövőben fenýíteni fogok — egész alosztályokat.”¹⁰

A források beszámolnak arról is, hogy a második körülrázás után (1914. november 8.) Przemyslben — fokozatosan — gyötrő fogalomná vált az éhség. 1914 végén az egészségre is érezhető mértékben csökkentették az élelmiszeradagokat. Különböző „lisztpótló” anyagok, pl. nyírfaliszt adagolásával próbáltak enyhíteni az szükségét szenvedő alakulatok helyzetén. Igen sok feljegyzés arról tanúskodik, hogy az abrak, széna és szalma hiánya miatt a lovak jelentős része fogatolhatatlanná vált, elhullott, vagy vágóhídra került. (A lóhús felhasználására sajnos csak megkéséttlen kerítettek sort. A ló „tisztelet” feleslegesen sokáig tartott.)

Az élelmezésről külön kell szólni. Az köztudott, hogy a második körülrázást megelőzően a várból távozó ezredek jelentős mennyiségű élelmiszert (ruházati cikket, gyógyszert stb.) vittek magukkal. A vár közelében, környékén megsebesültek, harc képtelenek váltak értelemszerűen a várbán maradtak. A távozó ezredek azonban a vár területén tartózkodva a helyi tartalékokból éltek. A második körülrázás után (november 8-tól) a vár védői — élelmiszer- és takarmánykészletek miatt is — hátrányos helyzetbe kerültek.¹¹ (A sebesültek, harc képtelenek ezreiről, a velük való gondoskodásról ezúttal ne essék szó.) A téli hónapokban az időjárás viszonyoknak nem megfelelő elhelyezés, ellátás, élelmezés, a szinte állandó készenlét, a kimerülés okozta (a ruházatkodási hiányok miatti) betegség teljesen, vagy teljes harc képtelenséget okozott. Gyakori volt a fagyhalál is. 1915 január végétől az élelmezés terén látványos rosszabbodás következett be. A viszonylag jól ellátott zászlóalj (pl. a 8/II.) is riasztó jelentéseket írtak az ezredparancsnokságnak: „... az adagok kicsik. A legénység panaszokodik, hogy nem elég.” A 8. honvéd gyalogezred orvosfőnöke borúlátóan állapította meg: „... a legénység nagy része lesoványodott, gyenge s ezért fordult elő már a 3-ik halálest fagyás miatt.”¹² A további esetek elkerülése érdekében javasolta, hogy „... az ezred legalább egy hét tartalmára a szolgálat alól felmentessék s a kimerült legénység magához térjen.”¹³ Molnár Elek alezredes, ezredparancsnok utasította segédtisztjét, hogy az ezred minden egységénél az élelmiszerelosztást fokozottan kell ellenőrizni, a visszaéléseket meg kell torolni. Rendelkezése értelmében az „... élelmezést tiszt ezentúl minden élelmi készletet mutassa be kiosztás előtt... Természetesen betegeknek teát, rumot, cukrot sürgősen küldje ki, hogy a félig megfagyottakat felmelegíthessük. Nem dézsmálják meg a szállítmányokat? Biztos emberrel küldetni.”¹⁴ A betegséggel, éhséggel küzdő emberek között azonban egyre kevesebb volt a „biztos ember”, így aztán az élelmiszeradagok tovább csökkentek, módosultak. A 8. honvéd gyalogezred — az ezred segédtiszt — ellenőrzése csak a szomorú tények összefoglalására szorítkozott: „A kétszersült jóval kevesebb az engedélyezett 10 dekagrammnál. Megmértem: 20 gramm a súlya.”¹⁵

9 L. a napló vonatkozó részét (1915. február 16.), továbbá *Lagzi István*: „Magyar világ” Przemyslben. Néhány új adat a przemysli vár védelmének történetéhez. *Tiszatáj*, 1930. 3. sz., 73—84. o.

10 M.P. Muzeum Okręgowy w Przemyslu. Meldunki, notatki, szkice sytuacyjne dotyczące udziału 7 i 8 król.-weg. pułku piechoty w operacjach wojskowych w rejonie „Na Górach”, Batycze na terenie IV obwodu obrony twierdzy Przemysl 44. 11. 1914—31. 01. 1915. (A továbbiakban: M.P. Hist. 395.) Molnár Elek alezredes, ezredparancsnok, a 8. honvéd gyalogezred parancsnokának parancsa a I., II., III., IV. zászlóaljknak. 1915. január 29. (Przemysl)

11 V.ö.: *Szabó*: i. m. 124—126. o.

12 M.P. Hist. 395.

13 Uo.

14 Uo. Molnár alezredes értesítése Majzik főhadnagynak (ezredsegédtisztnak), 1915. I. 31. du. 8^h.

15 M.P. Muzeum Okręgowy w Przemyslu. Akta dotyczące zaopatrzenie żołnierzy i oficerów w żywność, ubranie, sprzęt. 27. 11. 1914—15. 03. 1915. (A továbbiakban: M.P. Hist. 407.)

Az alutáplált katonák (tisztések), sőt altisztek és tisztek egy része ott, olyan módon szerzett magának ételmelet ahol arra mód és lehetőség volt. Az efféle szabálytalanság — parancsmegtagadás — viszonylag ritkán jutott a magasabb parancsnokságok tudtára. A megtorlás azonban szinte minden esetben rendkívül szigorú volt. A 8. honvéd gyalogezred három honvédjét pl. két órai kikötéssel büntették, mert Żurawicában „illetéktelenül” ételmiszert vásároltak. A büntetést a várba való bevonulás után, a pihenésül kijelölt időben — és helyen — hajtották végre.¹⁶ (A Molnár Archivum anyagában több hasonló vétségről, büntetésről olvashatunk. Voltak esetek, amikor a „vétkeseket” az első vonal előtti területre kötötték ki. Ez a legtöbb esetben halállal, vagy halált okozó sebesüléssel végződött.) A napló írója szerint a tiszteknek sem volt mindig állásuknak, beosztásuknak megfelelő ételmiszertartaléka.¹⁷

A hiányos táplálkozás miatt a várbeli csapatok harci értéke, hangulata időről időre változott. A Pod Mazurami és a Zalesie közötti tüzerparancsnok a katonák kimerülése miatt nem tudta időben és megfelelő gyakorisággal lőni az ellenség állásait. A kimerültség egyre többet szerepelt a különféle jelentésekben.¹⁸ „Kedves Alezredes Uram! Igen nagyrabecsült soraid folytán őszintén nyilatkozom. A III/2. zlj. [zászlóalj] f. hó 1915. február 1-jén a Helicha-i előtérállásból azért lett felváltva mivel *ki van merülve s tönkre van menve*. A zlj. mindössze 10 napi pihenőt élvezett, holott úgy volt mondva, hogy a hó végéig pihenni fog. Jellemző az állapotra, hogy Pralkowcén majdnem 200 ember maradt vissza (az őrségen kívül, ami 75 fő) *mint harcképtelen. Nekem úgyszólván egy egészséges emberem sincs*. Hogyan fogunk mi az itteni nehéz szolgálatot most újból állandóan ellátni, arról fogalmam sincs, mivel itt, fekvőhelyek alig vannak, s a legénység állandóan a szabadba van. *S ezt a teljesen kimerült legénységet éjjel ébrentartanom, nappal pedig dolgoztatni nem lehet.* [...] engem csak a legénységem általam igen jól ismert erőbeni állapota aggaszt.”¹⁹ (Kiemelés tőlem — L. I.)

Az első számú ellenség változatlanul a betegség és az éhség maradt. Az egységek ételmezése igen változó volt. A 8. honvéd gyalogezred egységei közül az „élelmesebbek” jelentős tartalékokkal rendelkeztek. Más, szomszédos egységek még jobb, „előnyösebb” helyzetbe kerültek. Molnár alezredes telefonjelentése szerint a parancsnoksága alá tartozó egységek ételmezése megfelelő: „...reggel-délben-este meleg, de általában kevés. Kérem, ha lehetséges kieszközölni pótléklul több rizst. Itt lévő 19-esek sokkal jobban élnek, mert megtakarított burgonyájuk és káposztájuk van.”²⁰ Az ételmezési nehézségek többnyire ezred- és zászlóaljszinten konzerválódtak. Az orvosok is kettős szorításba kerültek. Javaslatuk igen gyakran megvalósíthatatlanok voltak (vagy annak minősítették őket). Dr. Bognár János, a 8. honvéd gyalogezred orvosfőnöke 1915. január 31-én a következő jelentést írta: „Javaslom az ezredparancsnokságnak, hogy a beállott nagyfokú hidegre, a legénység lesoványodott voltára s ezzel szemben mégis megkövetelt és szükséges nagy teljesítményre való tekintettel kérje a várparancsnokságtól egészségi pótlék fejében hetenként és fejenként egyszer 50—100 gr. szalonnát és 1/2 kenyér engedélyezését. Ez kb. elég lenne a legénység ereje és teljesítménye közötti különbséget a mostani hidegben kiegyenlíteni.”²¹ Az ellátás terén — a nehézségek ellenére — legalábbis a 8. honvéd gyalogezrednél némi javulás következett be. Ám ez is viszonylagos volt. Az ételmiszeraadagokat az 1915. február 25-i 68. sz. várparancsnoksági parancs értelmében módosították. Az új rendelkezés szerint a korábbi „...300 gr. lóhús és 50 gr. lókolbász helyett, 150 gr. marhahús és 100 gr. lóhús vételezendő fel és fogyasztandó el.”²² Az ezred I. zászlóaljá-

16 M.P. Hist. 396. (Egyéb jelzés nélkül.) V. ő.: M.P. Muzeum Okręgowe w Przemysłu. Rozkazy i dyspozycje władz nadrzędnych oraz ppk. Molnára dotyczące obrony twierdzy Przemysł na terenie VIII obwodu. 19. 11. 1914.—17. 03. 1915. (A továbbiakban — M.P. Hist. 398.)

17 L. a naplóból az 1914. november 21-i, valamint az 1915. január 1-jei, továbbá a február 13-i bejegyzést.

18 M. P. Muzeum Okręgowe w Przemysłu. Meldunki i plany sytuacyjne dotyczące operacji wojskowych w rejonie dowódstwa grupy Helicha na terenie VIII. obwodu obrony twierdzy Przemysł. 28. 01.—17. 03. 1915. i bez daty. (A továbbiakban — M.P. Hist. 399.)

19 M.P. Hist. 399.; L. a naplóból az 1915. január 14-i, február 27-i bejegyzést.

20 M.P. Hist. 395. Telefon helyzetjelentés a 46. dandárhoz. BZWZ 1915. I. 31. 6^h 45' dut.

21 M.P. Hist. 395. Dr. Bognár Jánosnak, a 8. honvéd gyalogezred orvosfőnökének jelentése, 1915. január 31. 7^h.

22 M.P. Hist. 398. A m. kir. 8. lugosi honvéd gyalogezred 61. sz. ezredparancsnoksági parancsa. Przemysł, 1915. március 1.

nál — a rendelkezések ellenére — összesen 1818 darab húskonzerv hiányzott.²³ A hiány érezhető nehézséget okozott a katonák ételmezésében. (L. a táblázatot.)

Raktáron van									
rizs	árpagyöngy	só	borsó	liszt	szemeskáv	húskonzerv	200 g kétszerstilt	kávékonzerv	zab
kilogramm					adag				
800	100	136	209	220	120	1500	1500	1500	1650

M.P. Hist. 407. Akta dotyczące zaopatrzenie żołnierzy i oficerów w żywność, ubranie, sprzęt. 27.11. 1914 — 03. 1915. A m. kir. 8. gyalogezred I. zászlóalj gazdasági hivatalának jelentése az ezredparancsnokságnak. 1915. február 4.

A przemysłi források egyértelműen arra utalnak, hogy a várbeli loállomány helyzete (tartás, ételmezés, egészségügyi ellátás) is válságos állapotba került. A széna, szalma, abrak típusú takarmány „idő előtt” elfogyott, illetve a minimálisra csökkent. A zsutfedeles házak tetőzetéből, faforgácsból nyert silány tápértékű takarmány sem segített a gondokon. Tüdőbetegségben, takonykórban, végelgyengülésben a lovak ezrei hullottak el. A lovak egy részét levágták ugyan, de mégis jóval több maradt a szükségesnél. A lóhús ételkészítésnek való feldolgozása érdekében nem tettek megfelelő lépéseket (sem a vágás, sem a feldolgozás nem a legmegfelelőbb időben, intenzitással, előrelátással történt). A loállomány mintegy felét már a második körülzárás után ételkészítésnek kellett volna feldolgozni, hiszen a takarmány kiegészítésére, pótlására számítani nem lehetett. A lovakat még 1915 februárjában is kímélik, egy-egy ló nagyobb szerepet kap a jelentésekben, mint maga a katona, az élő, harcoló katona. A lóhús, húskonzerv nem tartozott a legkedveltebb ételek közé, a szükség azonban megváltoztatta az ízlést is. „Alezredes Úrnak alázatosan jelentem, hogy a levágott lónak húsa fogyasztásra alkalmas. Semmi baj a szerveken, csak kimerülés. A másik sappór [utász] lovat szintén legjobb lenne a holnapi nap folyamán levágni gyengesége miatt.”²⁴ — olvashatjuk a 8. ezred állatorvosi jelentésében. A 64. számú várparancsnoksági parancs 11. pontja — többek között — tudatta az ezredparancsnoksággal, hogy a „...buszkowicei vágóhídról egy kis (barna) polgári ló f. hó [1915. február] 18-án dűt 5^h 30^l kor Przemysł irányában elszaladt. Elfogás esetén ezen ló a fenti vágóhídnak adandó át.”²⁵ A várparancsnokság (a przemysłi források szerint) végig kitartott a loállomány megkímélésének gondolata mellett. A várparancsnok — Kusmanek tábornok — a IV. számú védelmikorlet-parancsnokságnak 1915. február 15-én adott rendelkezése értelmében a ló ismét „védelemben” került. „Egy följelentésből kitudódott, hogy egy munkásosztag legénysége egy erőtlentített és kimerült lovat elvezették,

²³ M.P. Muzeum Okręgowy w Przemyslu. Meldunki, notatki i szkice sytuacyjnej dotyczącej udziału 7 i 8 król-węg. pułku piechoty w operacjach wojskowych w rejonie „Na Górach”, Batory na terenie IV obwodu obrony twierdzy Przemysł. 1. 02. 1915—16. 02. 1915. i bez daty. (A továbbiakban M.P. Hist. 396.) A m. kir. lugosi 8. honvéd gyalogezred I. zászlóaljának jelentése az ezredparancsnokságnak. 1915. február 10.

²⁴ M.P. Hist. 396. Állatorvosi jelentés (1915. február eleje). V. ő. uo., Molnár alezredes parancsa az I., II., IV. zászlóaljnak. West Żurawica, 1915. II. 14. (Az ezred loállományát vizsgálat alá vonták, mert takonykór betegséget állapítottak meg.)

²⁵ M.P. Hist. 398. A m. kir. lugosi 8. honvéd gyalogezred 56. sz. ezredparancsnoksági parancsa. Przemysł, 1915. február 24.

azt levágták és megették (kiemelés tőlem — L. I.). Én a bűnösök kipuhatólását elrendeltem és felszólítom az összes parancsnokokat, hogy alárendelt legénysége fölött a kellő ellenőrzést gyakorolják, hogy hasonló hallatlan esetek többé [ne] ismétlődjenek. Aláírás: Kusmanek sk.”²⁶

Az élelmezés a továbbiakban is elsőrendű kérdés maradt. A vár helyettes parancsnoka, Tamásy m. kir. altábornagy 1915. március 6-i bizalmas parancsa szerint élelmiszer pótlékokat „...az egyes parancsnokok saját hatáskörben többé nem engedélyezhetnek. [...] A tiszték az étkezésben való mértékletességgel a legénységnek jó példával járjanak elől.”²⁷ A „jó példa”, a vár feladása előtti hetekben már nem segíthetett a meglévő nehézségeken, rövid időre az időjárás is a védők ellen fordult. Molnár alezredes, ezredparancsnok 1915. március 7-i jelentése szerint a Pod Mazurami és a helichai állásban lévő csapatok élelmezése megfelelő, bár a terepen 10—15 cm a hótakaró. A jelentés egészségügyi része már figyelemre méltó: „... kórházban (kb.) 469 ember; przemysli gyengélkedőben 157 ember; alosztályoknál gyengélkedő 275; tegnap éjjel meghalt 1. Összes beteg: 902 ember.”²⁸ Az ezred orvosfőnökének jelentései jól érzékeltetik a „vég” előtti állapotokat: 1915. március 12-én 1022, 15-én 1088, 16-án 1091 fő beteget tartottak nyilván:

Zlj.	Kórházban	Hadosztály gyengélkedőben	Gyengélkedő szobában	Alosztálynál	Összesen	Utóbbi kettőből kimerültek
I.	83	22	36	95	236	95
II.	127	6	180	49	362	64
III.	110	2	78	37	227	40
IV.	135	20	7	122	284	62
Összesen:	455	50	301	303	1109	261

M.P. Hist. 401. Raporty dzienne o liezbe chorych żołnierzy 8 król. — węg. pułku piechoty. 6. 03.1915 — 16. 03. 1915. A m. kir. 8. honvéd gyalogezred orvosfőnökének betegjelentése. Przemysl, 1915. március hó 14-én. Megjegyzés: A megbetegedések nagy része: kimerülés, fagyási sebek, hörghurut és bélhurut. Dr. Bognár ezred orvosfőnök.

A „megfelelő élelmezés” formula azonban ellentmondott a valóságnak. A 73. számú 8. honvéd ezredparancsnoksági parancs (1915. március 15.) szerint (mely hivatkozott a 83. számú várparancsnoksági parancs 5. pontjára): „Az összes alosztályok által a nyers, vagy főtt csontok ezentúl összegyűjtendők és húsmaradványuktól lekaparandók. Az így megtisztított csontok az élelmezéshez pótlékkul szolgáló igen tápláló csontliszt készítése céljából az ezred élelmező tiszt által összegyűjtendők és felvételezésük alkalmából a várélelmezési raktár konzervgyáranak beszolgáltatandók.”²⁹

1915 márciusában a kenyérsütéshez egyre nagyobb mennyiségű „lisztpótló” anyagot (pl. korpát, nyírfakérget) használtak fel, de még így sem lehetett kielégíteni a minimális szükségleteket. A „vég” előtti napokon szinte köztudottá vált, hogy

26 M.P. Hist. 398. Kivonat a IV. Védelmi Közllet parság (parancsnokság) 1915. II. 15-iki eligazításából. 2. pont.
27 M.P. 398. A m. kir. 23. honvéd hadosztály parancsnokság 312/H. kt. 1915. Élelmi készleteknek a várélelmező raktárba való beszolgáltatása. (Tamásy altábornagy bizalmas parancsa a 8. honvéd gyalogezred parancsnokságának. Przemysl, 1915. március 6.)

28 M.P. Hist. 398.

29 Uo.

löhúson és kevés konzerven kívül lényegében elfogyott a várbeli élelem. A napló írója 1915. március 6-án borulató gondolatokat vetett papírra: „Bizony napjaink nagyon meg vannak itt számlálva. [...] Itt nincs mit tagadni, közeledünk a véghez. 10-én utoljára vesznek fel élelmet a tisztí étkezdék, ezentúl már nincs mit felvételezni.”³⁰

A przemysli források arról is szólnak, hogy a katonák ruházata sem volt megfelelő. Az időjárásnak, az igénybevételnek nem megfelelő ruházat miatt — bizonyíthatóan — ezrével betegedtek meg a katonák. Kéz, lábfagyás, végkimerülés (igen gyakran orvosi ellátatlanság) miatt harcképtelenné vált katonák százairól szólnak a korabeli jelentések. A lövészárkokban, előtérállásokban, előrsi szolgálatban lévő katonák gyakran egyszer ettek naponta. Az ostromló orosz csapatok pedig egyre közelebb kerültek a védelmi vonalakhoz. Több stratégiaileg fontos pont, magaslat a cári hadsereg ellenőrzése alá került. A vár életlehetősége is szűkült. Ahogy ezt sokszor leírták: a „szörnyű vég” közeledett. A Kárpátokban folyó téli harcok Przemysltől 40—80 kilométerre rendre elakadtak. A katonák teljesítőképessége, „harci kedve” a minimumra csökkent. A lengyel, ukrán nemzetiségű katonák százával szöktek át az orosz egységekhez. A szláv anyanyelvű m. kir. egységektől is igen sokan — több százan — harci cselekmények nélkül is megadták magukat.

A szolgálatra vonatkozó „elvek és szabályok” 1915 március közepén sem változtak. Az állást az utolsó csepp vérig védeni jelszó természetesen semmit sem veszített jelentőségéből. Az erődök és az előtérállások környékén felállított tábori őrsök parancsnokait külön kioktatták: „Ott senkinek sem szabad kényelmeskednie, mindenki ébren, feszülten, szakadatlanul figyel, akkor nem lesz meglepve. Őrszemek, összekötő járőrök, fülelők (mindig legalább 2 ember) egyike feltétlenül altiszt v. [agy] őrzetű, esetleg, de személyes felelősség mellett személyesen ismert megbízható ember legyen. Soha, semmi körülmények között sem szabad egyes embereknek bármi okból is az állásokból akár hátra felé, akár előre tiszt eligazítása nélkül távozni, fegyver nélkül meg pláne egy tapodtat sem szabad állásából tennie. Ez ellen vétőket le kell lőni a szomszédoknak és ha ezt rosszul értelmezett emberieségből elmulasztják, ki kell őket köttetni az állás vonalába, hadd pusztuljanak el. A kikötés belátás és ell. [ellenséges] tűzhasználathoz mérten 10—20'nyi [perenyi]”³¹

A „vég” előtti kirohanások sem hoztak hadászati érdekelhető eredményt. Molnár alezredes 1915. február 22-i jelentése szerint a február 18-ra virradó éjjel „...a kirohanás és a 404 [magaslati pont] körüli harcokban saját részről 18 halott, 76 sebesült, 177 eltűnt, akinek legnagyobb része az éjjeli vállalkozásban mint sebesült és halott maradt a harcterén. Ezenkívül megsebesült 2 tiszt...” egy meghalt, egy pedig az eltűntek listájára került.³²

Az viszont történelmi tény, hogy az utolsó áttörés kieroázolását a m. kir. 23. honvéd hadosztályra bízta, így ezúttal is a magyar zászlóalj vereztek. A m. kir. 2. honvéd gyalogezredből néhány száz fő tért vissza a sáncok mögé. A szegedi 5. honvéd gyalogezred egységeit is szörnyű veszteségek érték.

A m. kir. 23. honvéd hadosztályból 8500 személy tért vissza a várba. A lehetséges védelem erői felmorzsolódtak, a védősereg ellenállása az alsó határig csökkent. Az orosz tüzérség több fontos erődöt súlyosan megrongált, számos stratégiai magaslatot megszállt, megtartott.

A felmentő hadsereg 1915 márciusában minden várakozás ellenére sem érkezett meg. A przemysli vár magára maradt. Kusmanek cs. és kir. gyalogsági tábornok, a vár parancsnoka végül úgy határozott (bécsi engedéllyel), hogy meg kell próbálni a lehetetlent. A várparancsnok parancsot adott arra, hogy Siedliska irányában 1915. március 19-re virradó éjjel (hajnalban) még egy, koncentrált kirohanást kell végrehajtani. Az ellenséges ostromgyűrű áttörése esetén csatlakozni kellett volna a Kárpátokban lévő osztrák—magyar csapatokhoz.

Az utolsó kirohanást — a források szerint — erőtlennül, szakszerűtlenül készítették

30 L. a napló 1915. március 6-i bejegyzését.

31 M.P. Hist. 399. (1915. március 14.)

32 Uo.

elő. A fáradt, rosszul irányított csapatok megsemmisítő veszteséget szenvedtek. Voltak akik árulásról, szándékos tévedésről írtak, beszéltek.

A przemysli vár sorsa a külső és belső okok miatt megpecsételődött. A parancsnok, Herman Kusmanek gyalogsági tábornok engedélyt kért a vár feladására, kezdetét vette a hadianyag, irattár megsemmisítése, felrobbantották a vár védőműveit, a lóállomány egy részét leölték. A legendás vár 1915. március 22-én a cári orosz csapatok kezére került. A „vég” előtti hét napjairól viszonylag kevés információnk van. Az azonban tény, hogy az értékek, iratok stb. megsemmisítésére kiadott várparancsnoksági parancsot több egységnél nem hajtották végre, a Molnár Archivum Przemyslben őrzött iratanyaga is „mulasztásból” menekült meg, maradt ránk.³³

Az utolsó — hadifogságba indulás előtti — napok egyike adott alkalmat és módot arra, hogy péterfalvi Molnár Elek honvéd alezredesnek, a 8. gyalogezred parancsnokának Dworski utca 4. szám alatti lakásán a padló alatt rejtessenek el az ezredek tevékenységére vonatkozó dokumentumokat, feljegyzéseket, újságokat. (Azt feltétlenül meg kell említeni, hogy a dandár-, ezredirattár egy részét elrejtő személy neve, beosztása a mai napig ismeretlen.) Az elrejtett iratok jellegéből, a megmaradt naplók, feljegyzések szövegéből arra lehet következtetni, hogy a dokumentumok tulajdonosa — írója, részben kezelője, továbbítója —, az ezred, dandár „mindenese”, tehát feltétlenül segédtsízt, főhadnagy, vagy századosi rendfokozatú (esetleg távíró, telefon-, hírszerző ügyekkel megbízott) sízt volt. A jelenleg ismeretlen sízt meghitt barátságban volt a przemysli Tábori Újság főszerkesztőjével, Molnár Kálmán főhadnaggyal (századossal), Majzik főhadnaggyal (századossal), a m. kir. 8. honvéd gyalogezred parancsnokának, Molnár alezredesnek a segédtsíztjével, valamint az ezredparancsnokkal, Molnár Elekkel is. Az ezredparancsnok több személyes levele, melyeket otthonról kapott, illetve elküldeni szándékozott; továbbá a Molnár ezredparancsnokhoz, (rövid ideig dandárparancsnokhoz) küldött napló bizonyosan nem Molnár alezredestől származik, a kézírás is erre utal.

A przemysli Dworski utca 4. szám alatti lakásban elrejtett iratok, dokumentumok — a Tábori Újság valamennyi példánya — valakinek igen fontosak lehetnek. Erre utal az is, hogy 1923-ban magyar tiszti küldöttség (?) utazott Przemyslbe, több erőd, erődmaradvány átkutatása után szemlét tartott a Dworski utca 4. szám alatt, Molnár alezredes egykori lakásában (is). Jan Rozański przemysli helytörténész szerint az 1960-as évek elején a Dworski utca 4. szám alatti házban felújítási munkálatokat végeztek. Sok év után, ekkor került elő az elrejtett (s oly kitaróan keresett) anyag, mely a Przemysli Nemzeti Múzeum (Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej w Przemyslu) Molnár Archivumában található.³⁴

Az ismeretlen magyar honvédtiszt kézzel (ceruzával) írt naplója ezúttal kerül teljes terjedelmében közlésre. (A segédtsízt minőségben írt, vezetett „noteszok”, a telefonon beérkező és telefonon továbbított üzenetek, parancsok közzétételétől — minimális forrásértékük miatt — ezúttal eltekintettünk.³⁵ A Przemysli Nemzeti Múzeum Molnár Archivumában olvasható magyar anyag teljes, szakszerű feldolgozása befejeződött, publikálásra vár.

XI. 6.

11 óráig aludtam, igen hideg idő volt.

XI. 7.

A délelőtt elég jól telt el, nem mentem ki lovagolni mert megint vártam, hogy leveleimet repülőgép elvigye.

Délben az ebédnél igen lelkes tanácskozást tartott[unk] ... volt valami a levegőben. Richtig

³³ M.P. Muzeum Okręgowy w Przemyslu. Notatki „ppłk. Molnára” (Notatnik wym.: 14×19,5 cm.) bez dat. (A továbbiakban: M. P. Hist. 406.)

³⁴ M.P. Muzeum Okręgowy w Przemyslu. Notatki nieznanego autora (A továbbiakban: M.P. Hist. 402.) L. még: M.P. Muzeum Okręgowy w Przemyslu. Notatki dotyczące obrony twierdzy Przemysl na terenie obwodów IV i VIII. (A továbbiakban M.P. Hist. 403.) A felújítási munkák során került elő az ún. *Molnár Archivum* anyaga, valamint a Przemyslben kiadott *Tábori Újság* valamennyi példánya. A kutatásaimhoz nyújtott segítségért dr. *Antony Kunysz* múzeumigazgatónak, valamint *mgr. Janina Burzynska* múzeumi osztályvezetőnek tartozom köszönettel.

³⁵ A naplóban szereplő nevek, beosztások, földrajzi nevek egy részét a szövegben sikerült feloldani, jelentős részüket azonban nem. Így csak a bizonyosra vehető neveket lábjegyzeltük. A dátumbeli tévedéseket (XI. 8., 11., 5.) feloldani nem tudtuk, hiszen a napló értelemszerűen folyamatos.

kiráncigáltak ebéd után az ágyból és Molnár Laci³⁶ után kellett építenem akinek az lett volna a feladata, hogy a hads.[ereg] által hátrahagyott betegeket ...behozza, de ezeket az oroszok már elszállították. Nagy hercehurca után az ezs.[ed] bevonult.

XI. 8.

Igen fáradt voltam. Feltettem magamban, hogy tekintettel arra, hogy vasárnap van, el fogok menni a templomba, de a végén még sem mentem el, hanem a térzenét hallgattam.

Délután a helyes kis lánykával sétáltam akit még az előző ostrom alatt³⁷ ismertem meg. Egy huszár alatt beszakadt a fedezék...

XI. 11.

Az egész napon át lázasan vártuk az estét, hogy csapatainkat az állásból kivezethessük. Végre este a parság [parancsnokság] Nizankowicébe ment és én egyedül maradtam 3 emberrel. A ház kiutalása után én is lementem a patak mellé és az egész éjszakát ébren töltöttem. 3 órakor reggel hazamentem Nizakowicére és ott voltam 5 óráig, onnan pedig kocsin Przemyslbe.

XI. 5.

Alig keltem fel, még ki sem voltam teljesen pihenve és elmegyek az osztaghoz, amikor arról értesítenek, hogy Nizakowicei vasúti hídhöz kell mennem az összeköttetés helyreállítására. Gyorsan felültem 3 emberrel az autóba és kimentem. A híd körüli munka lázasan folyt, az egész falu lángokban... Gyorsan elvégeztem munkámat és útközben egy sebesült tüzért szállítottam be a kórházba.

XI. 9.

Kilovagoltam, utánna pedig bolondoztunk a lányokkal. Ma adtuk be a kitüntetési javaslatokat. Délután haza írtam, azután pedig [sétáltam] az utcán. Vacsoránál igen jól éreztük magunkat, vendégünk volt a Nikl tb. [tábornok] egy igen kedélyes, olyan igazi bácsi. Tegnap lopták el Göncz [sic!]³⁸ kancáját. Délután még moziban is voltam. Ma jött meg a dicséret, az elmúlt harcokban teljesített jó működésemért.

XI. 10.

Az egész nap minden különösebb nélkül telt el. Ma kezdtük meg az ezred kiképzését.

XI. 11.

Igen elfáradtam a lovaglás alatt, lovam megbetegedett és egészen felütötte a csüdjét. Ebédnél kaptuk meg az ellenség... helyzetét mely szerint ott van a körülzárolásnál.

XI. 12.

Bombákat meg kell [olvashatatlan szavak —L.I.], mert az ell. [ellenség] visszadobja, de a paraszt nem hiszi el, hogy utánna kapna. Nálam volt a Mici.

XI. 13.

Igen korán kellett felkelnem mert kirohanás volt észak felé. Koma [kommandó —L.I.] csoport-hoz voltam beosztva, minden kifogástalanul működött. Nagyon fáradtan éjjel 2 [órákor] jöttem haza. 2 Bombát dobtak a városba.

XI. 15.

Tekintettel a vasárnapra ma pihenőt tartottunk. Délelőtt térzenénél voltam dacára a zuhogó esőnek. Délben pedig szolgálatba léptem.

Úgy látszik, hogy az oroszok Galiciában sorozást tartottak, mert a tegnapi foglyok között egynehány polgári egyént fogtunk a fedezékben teljesen felszerelve a mi felszerelésünkkel.

A tegnapi útközlet igen szép volt, különösen a Létay csoport előnyomulása a hol az emberek remekül használják már a gyalogsági ásót, alig lehetett őket látni. Az idő is nagyon kedvezett, reggel nagyon hideg volt, egész nap hideg szél, de nagyon tiszta volt [az égbolt] úgy hogy remek megfigyelés volt lehetséges.

36 A przemysli forrásokból adódóan ismeretlen rendfokozatú tiszt, aki a napló írójának barátai közé tartozott. Valószínű, hogy főhadnagyi (századosi) rendfokozatú tisztéről van szó. (Valószínűsíthető, hogy Molnár Kálmán főhadnagyról írt a szerző. A jelenlegi források ezt a feltételezést csak másodlagosan erősítik meg.) László keresztnevéű tiszt — zászlósi — rendfokozatú egyénkből a napló írójának környezetében több is volt: Lackovics László, főhadnagy, Kellenstök László főhadnagy, Náway László tartalékos zászlós.

37 A przemysli várat a cári orosz csapatok az első világháborúban első ízben 1914. szeptember 26-tól október 8-ig tartották körülzárva.

38 Dr. Göcze Bertalan főhadnagy, hadműveleti tiszt. Néhány írása megjelent a Przemyslben kiadott *Tábori Újság*-ban.

Tegnap egész napon át erős tűzérési tűzben volt a Zala ga [sic!] a hol holnap erődítési munkálatoknak kell folynia.

Ma egy óriási dicsőretet kaptam a tegnapi összeköttetés végett.

XI. 16.

Délelőtt a 7. és 8. ezred összeköttetését állítottam helyre, a [olvashatatlan szó — L.I.] vonalát erősítik meg.

6 órakor eljött a Mici és nagy cénát csinált, hogy tőlem beteg lett, a végén kilöktem.

Este igen jól éreztük magunkat Laci³⁹ játszott, Kálmán⁴⁰ szolg.[álában] volt és fentmaradtunk 12 óráig.

XI. 17.

A Kegy. úrral [Tamásy Árpád altábornagygyal —L.I.] Krawnikin voltam a munkálatokat megnézni amit a 7. és 8. e. [ezred] csinál, utánna Laciná⁴¹ voltam ebédelni.

Tegnap az oroszok egy magyar kiáltványt tettek az előőrsök nappali állásaiba: [valójában 1914. november 16-án az oroszok hangszórókon keresztül felhívást intéztek a magyar katonákhoz —L.I.]

Magyarok!

Az osztrák birodalom Németországgal együtt kijelentett Oroszországnak háborút és mind a kettő betört orosz földre.

A vitéz orosz hadsereg nemcsak az egész vonalon, de kizavarta is őket Oroszországból. Azután átment utánuk az osztrák és német határon és most győzelmesen megy Budapest, Bécs, Krakkó, Berlin felé. Halics, Lemberg, Jaroslaw és néhány németországi város már a Nagy Orosz Cár birtokában van.

Mikor a győző oroszok átmennek a Kárpátokon túl és meghódítják Przemyslt, ők lesznek az egész osztrák—magyar birodalomnak az urai.

Magyarok! A ti szép hazátoknak és ti magatoknak sorsa van a ti kezetekben. Mikor ti küzde-tek az osztrák—német érdekekért, ti játszatok a ti sorsotokkal. Hetven év ezelőtt ti küzdöttetek már nem egyszer az osztrákokkal, de sajnos akkor Oroszország szövetséges viszonyban volt az osztrák birodalommal, segített neki és Debrecen mellett hosszú időre volt betemetve a magyar függetlenség. Ez volt a nagy történelmi hiba amiért Oroszország drágán fizetett. A jelen háborúban az orosz hadsereg kijávitani fogja s a magyaroknak függetlenségét és a szabadságot hoz. A szabadság órája ütött már! Itt az idő most vagy soha! Fogjátok a fegyvert az oroszokkal együtt és az osztrák—német járom lesz megsemmisítve. Az oroszok nem akarják Magyarországot meghódítani. Oroszország a nélkül is igen nagy. Magyarország az oroszoknak nem kell. Semmit ami jogosan Magyarországa a győző oroszok nem vesznek el tőlük. De a magyarok kötelessége segíteni az oroszoknak, hogy a német járom tönkre lesz téve. Éljen a szabad, független Magyarország! Éljen a nagy Oroszország! Ezelőtt vagy 8 nappal úgynevezett bandákat alakítottunk, feladatuk lett volna gyűjtogatni, de különösen az ellenség vonatait⁴² zavarni. Eredményük vajmi kevés. Kivéve egyet aki civilben burgonyát adott el az oroszoknak és elég jó jelentést hozott.

XI. 18.

A del. [délelőtt] minden nevezetesség nélkül, igen erősen fáj a gyomrom hát lefeküdtem és ott-hon ebédeltem.

Tegnap a repülő nem tudott elmenni.⁴³

Egész nap arról volt mindig szó, hogy kirohanás lesz.

Az oroszok erdőben este úgy jeleznek egymásnak mint a vadgalambok. Az oroszok az előző ostrom alatt a várat úgy közelítették meg, hogy sátorlap alatt áztak és fejükre szalmacsutakot tettek.

Este egy alsóst játszottam és 11-kor haza mentem. Hazamenetkor a Laci⁴⁴ egy hosszút és széleset magyarázott a tevékenységéről, egyben gratulált a signus[!] laudishoz, de az alapját nem magyarázta meg.

39 L. a 40. sz. jegyzetét.

40 A przemysli források szerint — valószínűleg — *Almási Kálmán* főhadnagyról van szó. Mások szerint *Molnár Kálmán* kell érteni a név alatt. (Molnár Kálmán később a pécsi egyetem jogi karán tanított. Przemysliben a *Tábori Újság* szerkesztője volt, főhadnagyi (századosi) beosztásban szolgált. V.ö.: *István Csapláros*: Géza Gyóni — poeta, zoltíerz. In: *Węrzy w twierdzy przemyskiej w latach 1914—1915*. (Red. István Lagzi) Warszawa—Przemysl, 1985. 80. o.; *Molnár Kálmán*: Magyar élet és irodalom Przemysliben 1914—1915-ben. „A Tábori Újság”, Eger, 1924. 32. o.

41 L. a 36. sz. jegyzetét.

42 Az ellenség szállító járműveinek (fogatainak) zavarásáról van szó.

43 Przemysl közelében lévő hurkói tábori repülőtérről időről-időre felszálltak az osztrák—magyar hadsereg ide telepített (futárszolgálatra és felderítésre beosztott) osztagának gépei. A két körülfárás alatt a repülőgépek tartották a kapcsolatot a külvilággal. (A rádiókapcsolat csak a legfontosabb információkra vonatkozott.)

44 L. a 36. sz. jegyzetét.

XI. 19.

Dél előtt Krawnikin voltam, igen kellemesen elbeszélgettem Kaszával.⁴⁵ Délután 3 órakor kaptuk meg a rendelkezést a holnapi kirohanásra, igen késő volt már nemhogy még az nap valamit dolgozni lehetett volna. Most már sötétségbe kerültünk volna, így hát elhatároztuk, hogy reggel korábban indulunk.

Délután nálam volt a Mici és csak későn ment el.

Ma volt az első erős havazás.

XI. 20.

Reggel 1^h indultam igen erős havazás mellett, ketten úrasan fiákerben a mely azonban Kuschel [sic!] előtt befördített az árokba, most egy nagy darabon gyalog mentem a míg Laci⁴⁶ rosszul nézte a térképet és az egész parancs meg lett változtatva. Nagy kínok között jutottam el a W[erk] VI.-ig, onnan a Helichara itt találkoztam Kommaival [kommandóval]. Építésem egész nap igen rosszul működött mert igen sok szakadás volt.⁴⁷ Igen sokat fagyoskodtam, igen erős és hideg szél volt de a téli tájék nagyon szép volt. Járőröm erős gyalogsági tűzbe került.

Este 11^h⁴⁵ jöttem csak haza mert a rendes úton nem lehetett jönnöm mert a tüzekek elfoglalták az utat igen sikos lévén mind lecsúsztak az árokba így nekem Pikulicén [keresztül] kellett haza jönnöm.

XI. 21.

Reggel 4 órára csak egyszerre beállt az a bolond Kálmán⁴⁸ a két nővel hogy én adjak neki valami ennivalót magam is éhes voltam mint a farkas hát nagy kutatás után végre valami konzervet találtunk és azt megmelegítve ettük meg.

Déli 12^h ig aludtam, a Dezső meg a Laci⁴⁹ is nagy hűhóval fogadott, tegnap nagy lebaszások voltak. Nekem ma egy jelentést kell írnom a tegnapi működésemről.

A Ruzs-féle kocsi békésen lett elintézve, most még a jelentésem van hátra. A bakáink puskára tették a sapkát és ha az orosz nem talált, hibát jelzett Nirankowicénél [sic!].

Délután csak egyszerre beállt Mici, itt maradt pár percig és megígérte, hogy éjszakára újból eljön. Este eljött itthon vacsoráztam vele.

XI. 22.

8-ig aludtam és 1/2 11 lett mire elkészültem. Igen szép nap volt. Délben nagy elit ebéd, a hol Tamásy egy igen szép beszédet mondott. Kusmanek [várparancsnok]⁵⁰ gyengén, de igen meghatóan és szívből jövően válaszolt, valami 150 lehetünk az ebédnél, 4 óráig tartott.

Ma nagy győzelmi hírek.

A tőlem kért jelentés nagyon bosszantott.

A XI W.-nél [Werk-nél]⁵¹ egy újonnan ide rendelt [olvashatatlan szó —L.I.] Zlj. fegyver nélkül közelítette meg a [vár] védőket hogy adják meg magukat, de a parancsnok csak úgy volt hajlandó elfogni őket, ha fegyverüket is hozzák, tűzben vissza is mentek érte.

Egész éjjel 1/2 2-ig voltam fent Göcse zongorázott, Laci⁵² hegedült.

XI. 23.

Dél előtt megcsináltam jelentéseimet. Orosz teljesen téves és szabályellenes nézeteit fejtette ki a telefonnál. A 7. és 8. e. [zred] megint künt dolgozott. Ma ismertem meg Pergert a ki egy önző nem egyenes jellem. Mindig csak a maga személyét szereti előtérbe tolni, annak köszönhetjük is a a múltkori scémákat a miért... Kegye úr⁵³ [olvashatatlan szavak —L.I.] füle [olvashatatlan szavak —L.I.] a vége pedig az lett, hogy össze szidták mert úgy felizgatta a sok intézkedésével.

A mi vezérkarunk még mindig nem tud szakítani a békében megszokott ellenőrző és üres fejű gondolkodásával, senki sem akarja belátni, hogy sem az egyiknek sem a másinak nem dolgozunk hanem egy magasabb cél lebeg a szemünk előtt, míg ellenben ők [osztrákok] saját kényelmüket tartják szem előtt, még mindig nem tudnak a külségekkel szakítani és mindig a kicsinyességekben keresik a nagyot. Ha ők kellő időben intézkednek úgy derék csapataink feltétlenül teljesíteni fogják feladataikat. Pl. most a mikor az agyoncsigázott embereinknek egy kis pihenőt lehetett volna adni, hogy egy kicsit magukhoz jöjjenek, kikergetik őket ásní, sőt egy pár nappal előbb harcszerű ásást akartak rendezni ellenséges tűzben csupán azért, hogy fölöslegesen kitegyék őket

45 Kasza Dezső százados értendő a név alatt.

46 L. a 36. sz. jegyzet.

47 Valószínű, hogy a telefonvonalakért felelős tiszt a napló szerzője.

48 L. a 40. sz. jegyzet.

49 L. a 45. és a 36. sz. jegyzet.

50 Herman Kusmanek altábornagy, majd a gyalogsági tábornok, a vár parancsnoka. Életrajzára vonatkozóan l.: *Tábori Újság*, 1914. november 25. (43. sz.)

51 A przemysli Duńkowiczki-i főerődről van szó.

52 L. a 33., valamint a 36. sz. jegyzet.

53 Valószínűleg Tamásy altábornagyról van szó.

veszteségnek. Örültség lett volna!!! A mi hads.[eregünk] soha nem lesz háb.[orúra] kiképezve, mert mindig parádékban fogják a főképzési ágazatot keresni.

Úgy vagyunk a tűzérsgünkkel is. Az egy kis lejtőn nem tudja ágyút felvinni, mert nem tudja lovait kellőképpen behajtani, így történt, hogy a múltkori kirohanás alkalmával a Zsuku [sic!] este 5^h indult el haza és másnap délután 4^hkor érkezett meg.

XI. 24.

Igen jól aludtam, tegnap meglehetősen, elmentem haza, este zongorázott Göcze.⁵⁴ Most megint kezdik behozni, hogy az összes tiszteknek itt kell tartózkodni. Tegnap délből végre elvitte a repülő a leveleinket, elutazása előtt megbeszéltük vele, a nagy győzelmi hírekről adjon nekünk értesítést és pedig ha minden igaz úgy „Glatt gelandet”, „Leicht habariert”, „Schwere Habarie” [sic!]. Nagy örömmel fogadtuk az értesítést, hogy „Glatt gelandet” a mi dut. [délután] 6^h kor érkezett.

Ma van a leghidegebb a mi még eddig volt del. [dél előtt] 9^h kor 14° [Celsius].

7. 8. e. [ezred] erődítési munkálaton.

Délután igen sokat és jól aludtam, most a friss levegő nagyon jót tett ugyanis Kaszánál voltam kint beszélgetni.

Este Laci⁵⁵ természetének megfelelően újból megpróbálta [a] kártyapartit összeveszíteni.

Máma az a hír járja, hogy Lemberget az oroszok kiüritik. Magyarországon már megint bent vannak [az oroszok] ami általános elkeseredést szült.

XI. 25.

Máma valamivel melegebb volt nem mentem el lovagolni mert nem akartam összefájni. Dél előtt reggeli után 21.[ez]-tem. Sehonnan semmi új hír nincsen. Az erők még mindig nem nyomulnak elő hanem kemény harcban állnak az oroszokkal. Tegnap 12 ember mindkét lábát amputálták mert megfagyott, úgy szintén az oroszok egy része előretolt rajvonaluk Pralkowce előtt szintén megfagyott. (...) tétre felszerelve ezek a szegény emberek [magyar honvédek —L.I.] még kesztyűt sem kaptak, minden egyes embernek van egy rend meleg fehérenműje, holnap pedig bokakötővel lesznek ellátva... Máma még béke hírek is jártak, amiket állítólag a császár visszautasított volna.

A mai napon nem tudtam hitelt adni... a nagy győzelmi híreknek, mert ha igazak volnának úgy ez döntést jelentene Orosz—Lengyelországban, ami pedig nem áll.

Máma Laci⁵⁶ részben tájékoztatott megjegyzéseiről amit jelentésemre írt.

XI. 26.

Megnéztem a repülő teret és hangárt.

Dut. [délután] egy víg zsidó lovaglás volt melyen Révay⁵⁷ megszökött.

XI. 27.

A holnapi nagy [olvashatatlan szó —L.I.] készülünk Göczével [sic!]⁵⁸ Újból megfagyott 2 ember a 8. ezredből. Már olyan rosszul állunk szalma dolgában, hogy már a háztetőket kezdik lebontani. Az oroszok Nizankowicén a vasúti sorompónál felakasztottak egy egyenruhába öltözött katonát, valószínűleg egy, a kiküldött bandákból.

Ma egy erőszakos felderítés volt Brilince felé. A W[erk] III.⁵⁹ előtt megtámadták az előrs vonalat is a W[erket] lőtték ágyúval. Egész nap nagy láрма és katonazene volt hallható Nizankowicéből. Igen erősen deprimált az a hír, hogy az oroszok már megint az országban [Magyarországon] vannak, annyi különféle hír kering arról, hogy tulajdonképpen az ember maga sem tud eligazodni.

XI. 28.

Dél előtt az a hír járta, hogy holnap kirohanás lesz de aztán elmaradt. Minden jel arra vall, hogy minket az orosz ostromolni akar.

Vacsorát adtunk, igen jól éreztük magunkat, zeneszó, fényes világítás, nagyszerű menü után, de nem felejtkeztünk meg megemlékezni arról a szegény bakáról [aki] könnyű cipőben táb.[ori] őrségen áll.

54 L. a 38. sz. jegyzetet.

55 L. a 36. sz. jegyzetet.

56 Uo.

57 Révay Kálmán főhadnagy.

58 L. a 38. sz. jegyzetet.

59 A III. számmal jelzett Lužyce-i erődről van szó.

XI. 29.

Tegnap orosz postakocsi a helyett, hogy Medykára ment volna Przemyslbe hajtott be vágta. Ma térzene.⁶⁰ Erős ágyúzás északon... A 2. orosz ezred támadott a Mogillára, de vissza lettek verve.

XI. 30.

Beteget jelentettem mert erős influenzám volt. Erős ágyútűz délen és északon. Északon kirohanás a W[erk] X és Xa⁶¹ felé Komma [kommandó] csoport és a 8. ezred. Del [délelőtt] 11^h kor azon sürgöny, hogy előreláthatólag ma sok sebesült. Ugyanis az oroszok úgy látszik nehéztüzérségüket akarják ott elhelyezni. Tegnap nagy rádiógramm, győzelmekről és Hindenburg előléptetéséről, egyben fogadja [ti. Hindenburg —L.I.], hogy addig tartozik minden ember harcolni a míg az utolsó orosz el nem pusztul.

Awramowics holttesténél 28 muszkát végeztem ki ugyanolyan módon a hogy Awramowicsot [Anwaramowicsot?] gyilkolták meg (Janowónál).⁶²

XII. 1.

11^h felé nagy durrogásra ugrottam ki az ágyból, repülőgépek (3) 27 bombát dobott le a városra, óriási ribillió, minden épkezláb ember lőtt, tisztiszolgák a háztétön kéményekhez támaszkodva örülten lövöldöztek.

A tegnapi kirohanás siralmas volt, a 8. e.[zrednek] 1 óra alatt 120 sebesültje volt, 4 oldalról került t.[üzérségi] tűzbe, úgy ülték a bakát mint a csikót.

Még több [vesztése —L.I.] volt a 85. ddr-nak [dandárnak]. Ma a 7. e.[zred] Magurán [sic!], 1 halott 9 sebesült.

XII. 2.

A repülőgépek újból itt keringettek, egy néhány bombát is ledobtak de semmi eredménnyel.

Dut. [délután] a repülőtéren voltunk egy repülő közeledett Żurawica⁶³ felől krbl [körülbelül] 3000* [lépésről] egy bombát dobott le, meg akarta nézni a becsapódást de igen messze volt.

XII. 3.

Az ellenséges repülőgépekről ledobott felhívást figyelmeztetett, hogy az oroszok Mikulás napra ugyanis 19-ére a vár kulcsait a cár lábai elé fogják rakni.

Bécsből figyelmeztettek, hogy a jövő kirohanásnál elővigyázatosabbak legyünk, mert elfogták [az oroszok —L.I.] a rádiótáviratot [hogy a honvédek —L.I.] az utolsó kirohanás alatt tétlenséget mutattak. Dut. [délután] rögtön ítélő eljárásnál a hol felmentő ítéletet hoztunk, jobbanmondva a vádló elejtette a vádat. Repülő felderítés szerint északon semmi mozgást nem látni csak hidverést és hidfőépítést látni.

Az Uzsoki szorost befűtta a hó közlekedést rajta nem látni.

120 Kor.[onát] vesztettem a kártyán.

XII. 4.

Révay⁶⁴ vaskorona rendet kapott. A német főhadiszálláson konferencia a melyen a trónörökös Tina és Konrád vett részt újabb 5 mld [milliárd] Kor. [korona] hadiköltség. A szegedi hdb-ság [hadbírság] rádió adja nekünk a sürgéseket.

Tamáry még mindig reméli, hogy már rövid időn belül fel fog szabadulni a mi az össz benyomás szerint lehetetlenség. Borus nap lévén ellens.[éges] repülőgépek ma nem mutatkoztak.

XII. 5.

Egy bomba Siedleckán [Siedliskán] bevágott a tisztí étkezdébe, két könnyű sérült. Igen szép volt a tölcésére a mit Krawnikinál láttam. A 910-esek be vannak kérve századosra [századosi rangra vannak felterjesztve —L.I.].

XII. 6.

Csak délben keltem vasárnap lévén.

Délután csúnya esős idő.

XII. 7.

8. e.[zred] Hurkánál⁶⁵ a 7. e.[zred] Jaksmanicenél dolgozott.

⁶⁰ Przemysli katonai hagyomány volt, hogy a várban állomásozó ezredek zenekarai szabadtéri koncertet, azaz térzenét adtak.

⁶¹ A X. számot viselő orzechowcei főerődről és segéderődjéről van szó.

⁶² A przemysli források az eseményről nem tesznek említést.

⁶³ Żurawica a przemysli vár egyik legfontosabb bázisa volt, elszállásolásra alkalmas katonai barakkok és élelmiszer-raktárak voltak a község területén.

⁶⁴ L. az 56. sz. jegyzetet.

⁶⁵ A hurkói tábori repülőtérről kell érteni.

XII. 8.

Meglátogattam megint Kaszát⁶⁶ Siedliska felé [menve].

8^h-kor kaptam meg a parancsot a kirohanásra.

XII. 9.

Alig aludtam 2^h-kor keltem, 3^h-kor indultam a Helichára... délben előrementem... támadásra jött parancs olyan ellenség ellen a mely sorokban volt beásva, állása drótakadályokkal és farkasvermekkel megerősítve. Tüzérségi tüzet nem kaptunk, annál többet a Divéky [Dobák?] csoport a kivel csakhogynem nem lehetett az összeköttetést megtalálni. Este a ddr [dandár] parancsnokság az útkereszteszövedéshez jött hátra a 420 + -ig északra a hol 10^h kor kaptuk meg a par.[ancsot] a holnapi napra mely szerint a csapatok harchelyzetükben éjjeleznek, a támadás 6³⁰I kor folytatandó, a tüzérség a tüzet napfelkeltekor megkezdi. 12^h kor visszamentem a Helichara, a hol éjjeleztem. Szép és kísérteties volt a tüzérségünk reggeli lövése a mivel az előnyomló ezredet pásztazták végig.

XII. 10.

A harc szürkületkor újból kezdetét vette, én csak 7 óra után keltem a Helichán, mert nagyon fáradt voltam. Csapataink a Komma [kommandó] csoportnál egy tapodtat sem... tudott nagyobb teret nyerni. [...]

Este nagyon nehezen ment a bevonulás. Divékit [Dobákot?] nem lehetett megint megtalálni. Sebesültek száma 2 napról kb. 700-ra rúg.

XII. 11.

Pihenő.

XII. 12.

7. 8. e.[zred] munkán... Autón mentem ki.

XII. 13.

Ma egy gömöri paraszt kocsival jött le és ruhát hozott a fiának.

Del. [délelőtt] térzene.

XII. 14.

Helichán voltam a harisnyámért a mit [olvashatatlan szó —L.I.] az utolsó kirohanásnál kint hagyott, de nem kaptam meg. Lázasan várjuk a hadsereg megérkezését megint.

Az ezredeket készletbe helyezték.

XII. 15.

Megint kirohantunk ugyan azon séma szerint mint a multkori, avval a különbséggel hogy a baloldal — Fedropol felé szabad maradt. Az előnyomulás nehezen haladt előre mert az oroszok Sribenyecát [?] most még jobban megerősítették délután 1 és 2 óra között az ellenség megkerülte balszárnyunkat és [olvashatatlan szó —L.I.] őrnagyot hátba támadva teljesen szétverte. Ezek után a főcsapatot is hátba támadta 1/2 zlj [zászlóalj]. Úgy hogy egész csoportot hátra kellett vonni újból csoportosítani a mire a ha [hadosztály] parság [parancsnokság] vak sötét éjszakában új támadást rendelt el a mit a csapatok nem hajtottak végre mert az ellenség újból veszélyeztette bal szárnyunkat nagyobb erővel. Egész éjszaka nem tudtam aludni mert nagyon fáj a fogam.

XII. 16.

Már 5^h kor keltem Kulibár őrnagy úrral együtt 8^h kor kihúztam a fogamat igen jól ment. A helyzet egész nap kedvező volt. Létay⁶⁷ tegnap egész szép rohamot hajtott végre, több gpu. [géppuskát] és 50 foglyot ejtett. A dar [dandár] parság [parancsnokság] egész éjszaka benn aludt mert félő volt hogy elfogják. Ma 5^h kor meg lett rohamozva és kénytelen volt Roksyce [Rokszyce] felé visszavonulni. Komma 1 zlj [?] parancsot kapott hogy az ellenséget támadja meg a jobbszárnyán.

XII. 17.

Szatmáry újból összedte magát és támad Kopisnoka [Kopisno — L.I.], felé az ellenség jobb szárnyába küldött zlj. [zászlóalj] eltévedt. Hds. [hadsereg] Sanokot érte el. A csoport 11^h felé újból támadásra ment előre. A csoport balszárnya erősen veszélyeztetve van Kormanice felől a hol folytonos ell. [ellenséges] mozgás látható. Teleki tiz. [tizedes] gránát által [olvashatatlan szó —L.I.] vágódott lovával egy fának és eltörte [?] nagy fájdalommal közepette lett beszállítva.

⁶⁶ L. a 45. sz. jegyzetet.

⁶⁷ Létay alezredes, dandárparancsnok.

Este a helyzet jó volt. 449+ + 470Δ485 — + 448 — + 431 — 310 + — 427+ délre a karban nem tartott kocsí út balra a biztosítások. Az oroszok 2 e.[zred] megerősítést kaptak. Még tüzérségi [tüzet is] kapott a Komma [kommandó] csoport, [és] még saját tüzet is a mire az összes tűz be lett szüntetve. Gyalázatos rossz idő volt erős esővel hóval vegyítve.

XII. 18.

A helyzet mint tegnap. Szatmáry balszárnya veszélyeztetve lévén a Komma [Kommandó] 7. szd. [század] küldött segítségére a 428+ épített orosz támaszpont bevétele alkalmával sok anyagot nyertünk és rengeteg halottja volt az oroszoknak. Az egész támadás dut. [délután] be lett szüntetve. dut. [délután] 5^h kor bevonulási parancs avval a kitételrel hogy mindent el kell követni hogy az ell. [ellenség] utána ne nyomuljon. Intézkedés szerint a cél el lett érve az ell. [ellenség] Batycót [Baticze település — L.I.] támadja. Fst. kom. [Festungskommando] által értesülés jött hogy nincsen kizárva, hogy az ell. [ellenség] éjjel meg támadja az előre tolt Helichai állást azért a legnagyobb figyelemre inti Hertlein alez.[redes] 33. e.[zredbeli] zlj [zászlóalj] parancsnokot a ki a kitörés alatt Helichat csapataival megszállta. Délben egy hírszerző akart ki menni a Komma [kommandó] csoportnál a ki fel lett tartva mert a Fst kom. nem volt tudomása róla egyszersmind elrendelte hogy bekisírtessék a várparancsnoksághoz. Nézetem szerint a 3. hds. [hadsereg] útjának könnyítésére tett kirohanás igen korai volt, vagy ha az nem úgy nem lett volna szabad a csapatokat annyira bele engedni az ellenségbe mert nagyon nehezen tudnak onnan kivonni magukat. A helyzet egész napon át igen jó volt. Tüzérség jól működött, különösen a [olvashatatlan szavak — L.I.] 1-ső lövése teljes találat volt. Igen sok nehéz sebesült volt, este a mint kimentem a 420+ -hoz kiabálva és jajgatva szállították be. 2 szer estem be az árokba egy paraszt sebesült szállító kocsival. Igen nehezen jött vissza a Szatmáry csoport, erős tüzet kapott. A sebesült vívők is nehezen tudtak Brilyncéről Roksyceére átmenni a pásztázás végett, csak 11^h kor ment ki a Kommahoz [kommandóhoz] a par. [ancs] a bevonuláshoz. A Komma [kommandó] csapatai igen nagy mélységben tagozva vonultak be. Az oroszok az északi vonalban támadtak és Nagorach [Na Gorach] és Batyce [Batyce] állásokat elfoglalták. Egész napon át lőtték a város északi részét.

XII. 19.

Nagy pihenés. Del [dél] 11^h kor egy bomba megölt 6 gyereket 1 asszonyt. Délután Hertlán-nél voltam [olvashatatlan szó — L.I.] elbúcsúzni. 1. zlj [zászlóalj] Helichára lett kiküldve tart. nak [tartaléknak]... 18-ról 19-re 300 embert fogtak el az oroszok Nagurach-nál [Na Górach-nál] (polákat) a kik aludtak. Ma leveleket írtam haza délután. A vezérkar nagyon helyteleníti ezeket a kitöréseket nagy veszteségek végett pl. az utolsónál 2000 embert veszítettünk. Létay nagyon korán jelentette 420-nak az elfoglalását úgy hogy Geizinger az által előre rendelve sok veszteséget szenvedett, erre Létay magánkívülinek tekintette magát és így a felelősséget elhárította magáról, Molnár volt azalatt a parnok [parancsnok] a ki gyűlöli Létayt. Utolsó nap vagyis 18-án a kegyi [Kegyelmes úr — L.I.] felgyűjtatta Cisovát [Ciszowa községet — L.I.] a hol igen sok széna és zab volt felhalmozva a helyett hogy behoztuk volna, a lakosságot pedig magunk ellen uszítottuk volna. azonkívül még a csapatok vissza vonulását is nagyon megnehezítettük. A Na gorach elfoglalásával az is járt hogy az egész napon keresztül a várost lőtték különösen a tejesarnokokat, egy pár sebesült is volt ottan. Egy flieyer [sic!] a ki a gépp.[uskával] felszerelt géppel jött este nem talált ide hát újból vissza ment Krakkóba. Minden jó volna csak már egyszer haza mehetnék megint, azért voltam ma is a templomban és kértem az Úr Istent hogy egészségesen segítsen haza.

XII. 20.

A 19. 5. 8. e. [ezredekkel] Nogorach [Na Górach] vissza vételénél voltam kint W XI. nél [XI. számú erődnél — L.I.]⁶⁸. Egy lelketlen eljárás a mit itt a csapatokkal csinálnak, főtartalékunk teljesen tönkre ment már azért is mert a főhercegnek kedveskedni akartak, ezeket fel kéne akasztani a kik így bánnak a csapatokkal, igen a cél el volt érve, úgy mondta a parancs de ez nem igaz mert nem volt semmi sem elérve csak az hogy T. [Tamásy altábornagy, várparancsnok-helyettes — L.I.] vérszomja volt kielégítve most meg kapkodnak fűhöz fához mit csinálnak a sok sebesülttel.

XII. 21.

Semmi különös. A 8. e.[zred] vesztesége 60%.

XII. 23.

Semmi különös. A csapatok visszajöttek Nagorach [Na Górach] magaslat térségéből — L.I.]. A tegnap előtti N.g. [Na Górach-i] harcnál egy polák csoport hátra ment, egy kadét megállította 3 embert agyon lőtt erre a polákok neki fordultak és megsebesítették.

68 A Duńkowiczki-i erődről van szó.

XII. 24.

Dut [délután] a 7. e.[zred] Na gorachra lett kirendelve én 3^h ig voltam fent.

XII. 25.

Az oroszok boldog ünnepeket kívántak.

XII. 26.

Holnap kirohanás a 3. hds. [hadsereg rendeletére.

XII. 27.

Megint a Helichai csoportnál vagyok. Egész nap harc este mint rendszeren baloldali támadás, visszavonulás.

XII. 28.

Tegnap helyzet nagyon kielégítőnek mondható, 353 — Paportenka — 428 Brilynce — 420-tól délre. 10^h 30^l a Sybenicai [Szybanica] csoport.

XII. 28.

Del [dél előtt] elmentem sétálni a Hertleinnal 11^h kor Geizingert teljesen megkerülték úgy hogy teljesen vissza kellett neki vonulni, ott maradt estig azután jött a bevonulási parancs. Minden csoportot vagy oldalba vagy hátba támadtak. A 3. hds. [hadsereg] nem támadott mert az erősítés nem érkezett meg. Még otthon 1/2 2^h ig fenn voltunk.

XII. 29.

11^h ig aludtam. Semmi.

XII. 30.

Semmi.

XII. 31.

Csendben és jó kedv nélkül telt el az este.

1915.

I. 1.

Az éjjel a szesz megoldotta Göcze⁶⁹ nyelvét és azt mondta hogy az élelmezés körül nagy mulasztások történtek itt a várban egy általán olyan disznóságok vannak a melyeket el sem szabad mondani.

I. 2.

Semmi.

I. 3.

Este Molnárnál⁷⁰ voltam a hol a vár hdb. [hadbíróság] összes visszaéléseit beszéltük meg.

I. 4.

Huszároknál voltam Wolán az oroszok által berendezett tüzetben a miénkek is vásároltak.

I. 5—8.

Semmi. Egy tüzer önk.[éntes] a raktárból konzervet lopott hogy az éhhaláltól megmentse magát mert rizsát nem tudott enni.

I. 9.

Egy repülőnek kellett volna jönni Krakkóból de nem jött. Szalmát hordó bakák megfelezték a szalmát az oroszokkal. Karácsonyra 2 ökröt küldtek az oroszok avval a felírással hogy mi nem mint ell. [ellenség] hanem mint harcosok állunk szemben.

I. 9.

Erős hó esés. Tegnap némi ágyúzás volt hallható. Rendelet ment ki hogy csak akkor lőjjön a tüzéség ha az oroszok támadnak.

69 L. a 38. sz. jegyzetet.

70 A név alatt bizonyosan péterfalvi Molnár Elek ezredparancsnokot kell érteni. Molnár Kálmán főhadnagy (százados) ehhez képest alacsony beosztású tiszt lett volna.

I. 10.

Teán voltam Ferenci [Ferenczy] századánál.

I. 12.

Zsúrt rendeztünk délután. Jött egy flieyer [repülőgép].

I. 13.

Semmi.

I. 14.

Zahlaton [Zahlata] voltam a hol a rutének csapatostul megadják magukat a rossz élelmezés de különösen a hiányos ruházkodás végett mert egyiknek sincs már cipője. Az elhelyezésük pedig gyalázatos 1/2 m. víz felett vannak a mely hideg, úgy hogy fektüdni sem tudnak hanem csak gubbaszkodva aludni. Holnap a püspök fogja őket esküjük hűségére figyelmeztetni.

I. 15.

A [olvashatatlan szó —L.I.] oroszokat saját tüzérségünk szokta a magaslatokról elkergetni.

I. 16.

Semmi.

I. 17.

[Erre a napra a dátumon kívül nincs beírás —L.I.]

I. 18.

Végre sikerült fliegerjeinknek elmenni. Teljes [olvashatatlan szó —L.I.] a Fest. [Festungskommando]-ban.

Das erste gibt dem Weibe

das 2. hat das Weibam haibe

das 3. ist der platz wo die Hunde die Wizit Karte ablegen.

Kuzmanek

Az oroszok egy [olvashatatlan szó —L.I.] kenyeret küldenek 60 fil [fillér]ért.

I. 19.

Ma híre jött hogy az oroszok az északi oldalon felvonultatják a nehéz tüzérséget.

I. 20.

Még mindig nem tudjuk biztosan, hogy tényleg fogják-e ostromolni a várat.

I. 22.

Molnárral⁷¹ kint voltam a zljakat [zászlóaljakat] megnézni. Az oroszok 60 fil [fillér áru] fehér cipókat árultatnak a legénységnek. Egy tisztet szerelni légyotton fogtak el az oroszok Mac-kovicán [Maćkowice községben —L.I.].

I. 23.

Állítólag a németeket újból visszazorították. Molnárral autón voltam [olvashatatlan szó —L.I.]. Tegnap nagy disznótor volt Balassánál.

I. 24.

Vasárnapi térzenénél voltam. Nagy családok a [olvashatatlan szó —L.I.]

I. 25.

Semmi.

I. 26.

Egy orosz követ jött be. Aki a dum-dum lövegek [sic!] végett tárgyalt.

I. 27.

Különféle verziók vannak keringésben 1. kutat akarnak építeni 2. várat akarják [bevenni —L.I.] 3. dum-dum lövedékek végett. Egy orosz figyelmeztetés szerint az oroszok mindazon foglyokkal a kik nem szabályos lövedékkel vannak felszerelve mint kémek lesznek tekintve.

71 L. a 70. sz. jegyzetet.

I. 28.

Újból igen erős havazás.

I. 29.

A Siedliczkai [Siedliska-i —L.I.] csoport 3 napi ostrom alatt 47 000 ágyúlövést adott le. 1 Bat. [Batterie] 4000 lövést és csak 1 ágyúja lett hasznavehető. A Werkebben [erődökben] mostan aknákat építenek a melyek az előtérbe vezetnek. Az oroszok [4 olvashatatlan szó —L.I.] dróthálót építettek állásaik előtt úgy szintén elég erős támpontokat a melyek a W 1/6-nál [az 1/6 számmal jelzett erődnél —L.I.]⁷² nagyon szépen kivehetők.

I. 30.

Semmi.

I. 31.

Erős ágyúzás éjszaka. Az idő kezd hidegre fordulni. Erős havazás folytán végre jó szánút. Tegnapelőtt a 8. e. [ezredből] 30 ember szökött át az oroszokhoz oka ismeretlen. A várhad biztossági főnök gázmérgezés folytán meghalt azt hiszem azonban hogy a véletlenségnek itt is kevés köze van a történetekhez. Flieyer [repülőgép —L.I.] még mindig nem jött vissza dacára hogy már nagyon várjuk. Egy számvevő őrmester felesége a ki szanokról [Sanok] jött be férjéhez meséli hogy a miénkek szanoknál be vannak ásva és állandó erős tűzérségi harc van ottan az egész vonalon.

II. 2.

A 8 nál [8. ezrednél —L.I.] lévő szökések meg szüntek mert nagyon utána néztek az élelmi cikkek kiadásánál. mivelhogy 4 éhségből származó haláleset fordult elő az ezred étkezés felújítást kapott a mi áll szalonából és kolbászból. A tiszték saját adagjaikat kezdik már oda adni a legénységnek hogy bennük a lelket fentartsák, továbbá egész nap a legénység között élnek együtt énekelnek velük az [olvashatatlan szó —L.I.] meséket mondanak nekik és a mi a legjobb elhittették a legénységgel hogy mi tartjuk körülzárva a muszkát és neki vigyázni kell reá hogy ne szökjék mert már nincsen mit ennie a muszkának. Tegnap visszajött a Rancenberger. Általános helyzetet a legeslegjobban festette. Az összes Kárpáti szorosok kezeink között. Az egyesült o.[sztrák] m.[agyar] csapatok felett a parságot [parancsnokságot] Frigyes főherceg vette át v.[ezérkari] főnök Konrad. Bukovina felé 6 ht. [hadtest] előnyomulóban van melyek között 2 gárd[a] ht [hadtest] déli seregek felett Jenő fhg [főherceg] a parancsnok a ki állítólag élmezsi a szerbket hogy csendben legyenek mert 2 ht. [hadtestet] kivertünk onnan. Helichán elfogták a t.t. [sic!] őreit lövés nélkül 48 embert. Tegnap Marakuti a ki Sanok felé volt felderíteni Tarnównál szállt le ugyanott szállt le egy másik gépünk a ki állítólag 4000 levelet akart behozni. Újból letartóztatás Fenyő szds [százados] a kinek szeretője conzerveket árulgotott 4 koronáért, disznóit pedig kétszersülttel etette.

II. 6.

Egy pulykának az ára 100 korona volt a piacon egy tojásnak pedig 1 kor.[ona] megint reggelig kártyáztam és így csak délben vagyis 1/2 1 órakor keltem fel. Gyönyörű szép téli nap nem nagyon hideg tiszta idő. Tegnap előtt 2 [olvashatatlan szavak —L.I.] ki kellett volna menni de a rossz szél végett nem startoltak. Zenés vacsora volt. Kálmán⁷³ születésének előestéje [sic!], nagyon lezülöttem haza jövet nagyon rosszul voltam vagy 400 koronát eldobáltam.⁷⁴ Nálam volt a Mici a kit éjjel kikergettem az ágyból szegény a kis díványon kuporgott egész éjszaka. Folytonos lövöldözés a Podmazuramin [Pod Mazurami térségről van szó —L.I.]

II. 7.

Egész nap rosszul éreztem magam. Térzenén igen sokan voltak. Micinek nem tudtam ebédet adni, szegény leány sírva hagyta el délben a lakásomat. Délután a régi várban voltam a hol a foglyoktól egy szent képet vásároltam a mit a cártól kaptak mindegyik arról panaszkodik hogy nagyon éhes. Este megint zülöttem. Kálmán, Ella meg Hella Nálam voltak. Állítólag éjjel saját tűzérségünk vak töltenyt is használ az oroszok nyugtalanítására. Romániáról rossz hírek jönnek.

II. 9.

Helichán voltam a W VI-ben [a VI. számú védelmi körletben —L.I.] a hol az oroszok állásaink előtt mintegy 400* [lépésre] vannak. Óriási hideg. Állítólag W V. [V. számú védelmi körletben —L.I.] 21 cm. [sic!] lett volna bombázva. A Fs. [valószínűleg Festung —L.I.] minden ténykedése arra mutat hogy rövidesen a felmentésre számítanak. A leg.[énység] étk.[ezésének] feljavításá-

⁷² A Siedliska-i főerőd egyik segéderődjét kell érteni.

⁷³ Molnár Kálmán és Almási Kálmán főhadnagyok egyaránt jelen, s vendéglátók lehetnek.

⁷⁴ Értsd: kidobtam, elkártyáztam.

ra a lovak tápjának kiegészítésére pénz haza küldése mindarra enged következtetni hogy a biztos felmentést remélik, továbbá az oroszok működése a déli oldalon, is arra enged következtetni hogy félnek egy dél felé irányuló kitérésről. A mi a legbiztosabb jele a felszabadulásunknak az, hogy a tüzéség megszakitás nélkül lóhet amennyit akar. A vártüzéséget most gyalogságnak képezik ki mert a npf [sic!] tüzéség el tudja látni a szolgálatot.

II. 10.

Nagyon el voltam keseredve mert a tegnapi repülős nem hozott levelet holott biztosan számítottam rá. Szolgálatban vagyok.

II. 13.

Az élelmi raktár tisztviselőinek bevallása szerint még 1 hónapi élelem van a várban ha azonban nagyon megszorítjuk úgy ki lehet húzni még 6 hétre. Rengeteg mennyiségű sonka romlott itt meg. A borral azért kell annyira takarékoskodni mert az elején minden táb.[or] megjelölte milyen borból kell neki küldeni így minden hordó megsavanyodott és most már nem lehet belőle küldeni. Egy várban mint ez már békében meg kell hogy legyen a téli felszerelés mert hely van elég hozzá. Az egész városban már nincsen petróleum úgy hogy a polgáriak minden este sötétségben kénytelenek ülni. Lovaink teljesen harcképtelenek mert már dülnek össze az éhségtől, éjjel nem tudnak lefeküdni mert köves az istálló széna és szalmájuk meg abszolúte nincsen. Tegnap Wagner és Knoll⁷⁵ kiröpült, Krakkóba akartak menni és mind ez ideig még nem kaptunk róluk hírt hogy hol vannak. Mindenki csak nagy óvatossággal emlegeti a felmentésünket én nem nagyon bízom már benne. Most már nem gondolkozunk hogy a leg.[énységet] répával fogják etetni mert már nem tudják mit adjanak nekik. Ma Helichát 21 cm. [valószínűleg: löveggel —L.I.] lőtték egy fedezéket teljesen tönkre tett. Este hangverseny volt nagyon el voltam keseredve helyzetünk végett a mely reménytelen, csak egyszer segítene az Úr Isten át még a Kárpátokon tudom nem megyek többet [ki] belőle.

II. 14.

Az erkölcsök nagyon kezdenek zúlni nincsen nap hogy tiszték ellen nem jönne 1-2 feljelentés család lopás végett, őrmesterek teljesen el vannak zülve és ez mind azért van mert mindenki érzi már a véget dacára annak hogy mindenki a felszabadulásról beszél. Talán egy ha. [hadsereg]-ben nincsen annyi disznóság mint éppen ebben. Rosszul éreztem magam este nem is vacsoráztam.

II. 15.

Kuzmanek [sic!] meg van örülve a tisztelgással ma hármunkat telefonistát megszólított és bolond nagy patáliát csapott mert egy bűdös polyáknak nem tisztelegtünk és mindig csak a magyar tiszteket szólítja meg azért mert gyűlöl bennünket magyarokat mert mi különbek vagyunk mint az Ó disznó polyák hordája, egyáltalán sehol sem találtunk olyan rokonszenvre és szeretetre mint a melyet csapataink meg érdemelnének azért a derekasságért és vitézségért mint a melyet itten kifejtünk, bizony a vár körülzárása előtt ment könyörögni hogy csak a magyarokat adják neki és most nem tudja megbecsülni. Jó hírek jöttek déli hdsg.-ről [helyesen: hadseregeinkről —L.I.] Radonitz-ig [sic!] előnyomultak ell. [ellenség] rendetlen visszavonulásban Csernovitz-tól északra, utánnomulásunk oly hirtelen volt, hogy a vezérkart irodájával együtt elfogtuk, a parnok [parancsnok] főbe lőtte magát. Dacára annak felmentésünk még sokáig fog tartani mert hallomás szerint az Uzsocki szorosnál újból vissza lettünk szorítva és csapataink Felső-Vizkőznél [sic!] voltak. Ma egész áprilisi idő volt a nap oly melegen sütött hogy szinte bunda nélkül lehetett járni. Az ágyúzás a déli oldalon némileg szünetel.

II. 16.

Éjszaka radiogram jött a hads. főparságtól [hadsereg főparancsnokságtól —L.I.] a mely arra figyelmeztet hogy az oroszok hajnalban támadni fognak. Egy kis rész 16 zlj. [zászlóalj] tényleg támadott a VIII. VR (B) [sic!] ellen de visszaverték délelőtt pedig az északi oldalon próbáltak különösen tüzéséggel de eredmény nélkül. Kuzmanek magatartása a csapatokkal szemben abszolút helytelennek lehet mondani mert sohasem mutatkozik, sem az első sem a második körülzárásnál, még nem volt a Nogjan [Na Górach magaslaton —L.I.] kívül előretolt állásról nem is beszélve, a helyett hogy csapatait nézné meg a Korzón sétál és a tisztelgést ellenőrzi, még egy kórházban nem volt pedig ott volna mit néznie mert lihetetlen sok halál eset van a mi a sebek felületese kezelése vagy könnyelmű operatiók folytán keletkezik, nincsen meg [a] kellő tisztaság úgy hogy majd minden 3. operált vérmérgezésben pusztul el. Egy új Kombináció van megint a ho-ukkal [a 23. honvéd hadosztályról van szó —L.I.] és pedig az hogy csapatainkat a felmentés után Szegedre szállítják a hol teljesen kiegészítenek utána pedig szerb harcshintérre szállítanak

75 Két pilóta, akik a leveleket elvivő repülőgépet vezették.

76 A Letownia-i VII. sz. erőd egyik előtérállásáról van szó.

le. Tamásy [Árpád altábornagy —L.I.] pedig itt ht. [hadtest] parnok [parancsnok] lesz. Del [dél-előtt] megint meglátogatott egy repülő 2 bombát dobott eredmény nélkül. Az a hír jött hogy a ho. [hadosztály]nál mindössze 30 ló fog maradni persze a kegyelmesé mind megmarad sőt még vesz hozzá 2töt hogy a Kurvája sétakocsizást tudjon csinálni és a mi drága lovainkat pedig levágják.

II. 17.

Óriási győzelemről adnak hírt az Azuri [helyesen: Mazuri —L.I.] tavaknál 50 000 fogoly 40 ágyú és sok más hadianyag az oroszok menekülés szerűen vonulnak vissza. Bukovinában Kolomea Czernovits [Czernowitz —L.I.] vonalát érték el csapataink csak Sanok vonalában álló harcok vannak pedig ránk nézve ez a rész a legfontosabb. Állítólag azért nem nyomnak ott jobban mert ha Stryj vonalát csapataink el tudják érni úgy ez magától esik el, a mihez rövid időn belül bizony kevés remény van, még legalább 4 hétig fog eltartani.

II. 19.

Tegnap 6 ho. [hadosztály] kirohanást csinált Podmazuraminál [Pod Mazurami] a mit véres fejfel voltak kénytelenek abba hagyni a kirohanó csoportoknak 50% vesztesége volt. Este a mikor visszajöttek az oroszok utánuk nyomultak és támadták az előtér állásokat a P.[od] Mazuraminál 404 + el is foglalták a mit azonban a 7.e. [ezred] újból visszavett tőlük, a hullák halomszámban fekszenek a támpontban mind szurony által elesve. Az éj sötétjében be nyomult egyes oroszok az Intervall [sic!] vonalban húzták meg magukat és csak reggel vették észre hogy a támadást visszavertük így azután egyenkint fogtuk el őket. Az oroszok igen energikus 8 rohamát a 7. e.[zred] dicsőségesen verte vissza, éjjel 12—1^h között a mikor Molnárral⁷⁷ sétáltam rémes és hátborzongató volt ez a borzasztó bombázást hallgatni, beléje vegyült még a puska és gpo. [géppuskás osztag —L.I.] tűz is. A 404 felé rohamozó csoportnál egy hdgy [hadnagy] ugrott be elsőnek a fedezékbe és úgy harcolt mint egy oroszán, kardja tele van csorbával minek legnagyobb része a drótvágásból ered mint fogoly ma lett a várba szállítva. Egy másik orosz fogoly amint Seide elé vezettek a körüllevőktől azt kérdezte hogy ez Kusmanek? Tamásy [?] no ha ezek nem; hát Seide, ebből látszik hogy mennyire vannak informálva helyzetükről, különben is egy leintő kézmozdulattal kísérve jelezte hogy már dut. [délután] 2^h tudták hogy mi 6^h felé fogunk, tüzérségünk állítólag minimálisat lőtt, a dübörgés a mely erősebb volt mint az első ostrom alatti, mind munka volt. A foglyok között egy tatár is van. Fstk. [Festungskommando] magyar tisztjei ma del. [dél-előtt] a leg.[énységnek] cigarettát és pálinkát osztogatott a támaszpontban. Az oroszok ma nagy nehezen egészen 1500* [lépésre] húzódtak vissza azonban nincsen kizárva hogy az éj folyamán támadásaikat nem e újítják meg ezért az egész ho. [hadosztály] szigorú készültségben van. Az orosz kardot természetesen Tamásy szerezte meg magának.

II. 20.

Máma megint helyre állott a csend. Reumám egész éjszaka nagyon kínozott alig tudtam aludni minden mozdulat erős fájdalommal járt. Podmazuramit [Pod Mazurami] magaslatot —L.I.] srappnel lőttek az oroszok. A hds.ról [hadseregről] semmi hír. Tegnap rádiogram szerint az eddigi sikerek az Azuri [helyesen Mazuri] tavaknál krl. [körülbelül] 65 000 fogoly, sok ágyú, repülőgép gpo. [géppuska osztag —L.I.] és anyag. Este újból erősebb tüzérségi harc. P.[od] Mazuramin. Az oroszok nem fognak most támadni hanem sietnek magukat beásni.

II. 21.

Térzenén voltam. Csend az egész vonalon csak egyes ágyú lövések P.M.-in [Pod Mazurami magaslaton —L.I.] A kémszolgálat nagyszerű az oroszoknál. 17-én az oroszok a Brilyncei t.[ábori] őrs állásukat elfoglalták és ott berendezkedtek, erre Seide elrendelte hogy Szatmáry 2 zlj. al [zászlóalj]al] dut. [délután] 6^h kor csináljon így kitérést és fogja el azt a 2 századot. Különítményünk elindult és már elérte Brilyncet anélkül hogy ellenségre talált volna erre parancsot kapott a bevonulásra alig vonult be az oroszok újból visszajöttek, tehát ennek már magyarázata nem lehet mint hogy tudtak a kirohanásról nagyobb erővel állván szemben vissza vonultak a mit egy fogoly tiszt meg is erősített avval a kijelentésével hogy már dut [délután] 2^h kor értesültek róla. A hds.[hadseregről] semmi hír.

II. 22.

A kórházak szemtelenül viselkednek a honvédeinkkel szemben gyalázatos ápolásban de még gyalázatosabb bánásmódban részesülnek. Tegnap 2 honvéd a 7.e[zred] től egyik sebesült a másik beteg egész délután jártak egy kórházból a másikba és sehol sem vették fel a míg a Kegyelmes Úr a törzsszázadhoz hozta őket. Az angol újságok szerint az orosz hds. [hadseregben] lázadási propagandát fedeztek fel, úgyszintén Kaukázusban hadi állapotot hirdettek ki mert lázongás

szálai oda vezetnek. Pétervárról semmit sem tudnak. Paris világitását beszüntették. Szintén angol lapok szerint közhírré teszik az oroszok hogy a szövetséges seregek a 11 000 klm. [kilométeres] vonalon támadásba mennek át ők egyenlőre passzív magatartást tanúsítanak. A 404 nél [elfogott] tisztnek kardját Kusmanek visszaküldte egy levél kíséretében a mely tudomására adja hogy bátor magatartásának jutalmazásáért az ő parancsnoksága alatt lévő területen hordhatja.

II. 22.

A Mazuri tavaknál újabb 40 000 fogoly 150 ágyú sok hadianyag úgy hogy báró Siever [sic!] parsága [parancsnoksága] alatt lévő 10. hds. [hadsereg] megsemmisültnék tekinthető. A Kárpátokban 2000 fogoly összesen most rövid időn belül 400 000. Nagy jelentőséggel bír még azon körülmény hogy Sofiának lett ez a távirat leadva hivatalosan leadva- a szerb hadszíntérről semmit sem hallani. A mióta a német vezérkar vette át a vezetést azóta helyzetünk lényegesen javult hiszen mindig a vezetés körül volt nálunk a hiba mert a csapatok igazán elsőrendűek. Az oroszok újból egy felhívást intéztek az itteni magyarokhoz hogy tegyék le a fegyvert és szabadítsák ki magukat a német járom alul. Orosz flieyer 3 bombát dobott egyet a vasútnál másikat a hídnál 3-ikat szintén ott Sazaniban [Zasanie városrészben, Przemysłben —L.I.] eredmény nélkül. Egy 7 emberből álló járór a mint az ell. [ellenség] meglátta lefeküdt és inteni kezdett nekik a mire azok egyenként puska nélkül átjött a mikor együtt voltak 40-nen a járór bekísérte a mely dicső tény Seidenak valószínűleg L. [sic!] rendet [fog] hozni t.i. így osztogatják nálunk az érmeket.

II. 23.

Felhívást intéztünk az oroszokhoz hogy hiába való minden erőlködésük egyszersmind meg mondtuk nekik az ő helyzetüket.

II. 26.

Tegnap Molnár⁷⁸ voltam, vacsora után igen jól elbeszélgettünk. A Kegyi 1000 kor.[onában] fogadott hogy a vár jövő hó 7-én fel lesz mentve a mit én teljes lehetetlenségnek tartok mert a rossz utak végett fizikai lehetetlenség hogy a hds. [hadsereg] ily rövid időn belül ide tudjon jönni, mellettem szól a mai távirat is hogy a Kárpátokban újból beállott erős hóesés késlelteti a hadműveleteket. Gazdászati tisztjaink nagyon levizsgáztak tisztesség dolgában megint találtam egy szds. [századost] aki csak aug. hónapban 11.110 [11×110 —L.I.] koronát küldött haza ez biztosan nem a fizetéséből tette félre.

II. 27.

Az oroszok gyalázatosan bánnak foglyainkkal meg tették azt hogy támadások alkalmával a saját arcvonaluk előtt hajtották hogy a miénkek ne tudjanak tüzelni azonban nem sikerült a tervük mert kézi tusában agyon vertük őket. Más alkalommal erődítési munkálatokat [végeztettek velük —L.I.]. Már nagyon meguntam ezt a fogságot a rádió csak folyton biztat bennünket hogy ennyi meg ennyi 1000 fogoly, a főparancsnokság pedig folyton üzengeti hogy most és most fognak felmenteni és mindez hiú ábránd így akarják bennünk a lelket tartani jó hírrel akarják a legénység és tisztnek hasában beállott úrt kitölteni ezek frázisoknak nagyon szépek de jól lakni velük még sem lehet. Az északon elért német eredmények oly messzire esnek tőlünk hogy itt a semmi hatását sem érezzük sőt mi több csapataink Krakónál kénytelenek voltak újból vissza menni mely radiogramot természetesen nem adták ki. Nálunk békében az előkészületek a legnagyobb felületességgel lettek megtéve ilyen az orvosok beosztása, itt a kórházak mind tele vannak fogorvosokkal és mind olyan alakokkal a kik a sebészettel soha életükben nem foglalkoztak de nemcsak hogy a sebészethez nem értenek a belgyógyászat is oly alacsony nívón állókra van bízva hogy az 50% a betegeknek itt lelük halálukat. Szegény Ördög Tomi mint egészséges lett a kórházból elbocsájtva 3 napi szolgálat után újból beszállítva és 10 nap múlva hastifusban halt végtelenül sajnálom még a temetésére sem tudtam elmenni, így egy másik tiszt láb lövés után még lett operálva vérmegezésben pusztult el, egy Maier nevezetű mint [olvashatatlan szó —L.I.] egészségeset az ezred parnoka [parancsnoka] felhívására mint simulánsot elbocsájtották 2 nap múlva vissza hozták meg kellett operálni 8 napra reá meghalt végelgyengülésben és hány ilyen van a kik az orvosok felületessége és tudatlansága vagy pedig a kezelőszerek hiánya végett itt [kénytelenek —L.I.] befejezni [a] drága életet. Más a bánás módja ebben a tekintetben az orosz tiszté, nálunk a tiszt mindig az első vonalban, tehát legjobban van kitéve a veszélynek és ez onnan ered mert a mi emberünk nincsen önállóságra nevelve, altisztjeink rosszak, tudatlanok minden intelligencia nélküliek és az mind azért van mert békében dacára annak hogy folyton az önállóságot prédikáltuk minden baka mellett egy tisztnek kellett állnia, a ki folyton ráncigálta jobbra-balra úgy hogy egy önálló lépést az az ember nem tehetett, ha zlj-ból [zászlóalj]ból] 1/2 szd [század] vonult ki 20 tiszt ment vele a helyet hogy 1-1 nek egy továbbképzési feladatot adtak volna otthon a mit másnap megbeszélt volna.

78 Mind a két Molnárra (Elek és Kálmán) vonatkozhat.

II. 28.

Máma van a Rezi [Rozi?] születés napja végtelenül sajnálom hogy az idén még levélben sem tudtam gratulálni. Gyönyörű tavaszi idő, mindenki keblében érezte a természet újjá ébredését és szabad voltát csak reánk nem süt a nap oly melegen hogy szíveink kinyílhatnának és örülhetnénk az újjá ébredésnek még mindig nincsen remény arra hogy valamikor is szabadok legyünk. Ma del [délelőtt] az a hír jött hogy Stanislaw [Stanislawów] a mi kezünkben van a mi igen jó volna de azért helyzetünkre még mindig nem döntő. A térszene az ell. [ellenséges] repülőkre való tekintettel le lett mondva, mert mindennap még itt voltak és 5—20 bombát is ledobtak a városra. Kisebb nagyobb eredménnyel de semmi esetben áll arányban a lakosság félelme az elért eredménnyel. Tegnap ugyan elég nehéz sérülést szenvedett 1 tiszt szolga a kinek mindkét lábát roncsolta széjjel, egy másik civilnek pedig a hasát tépte fel, de mi ez 20 bombához képest. A tüzéségünk minél többet lövi a repülőgépeket annál rosszabbul lő. Tamásy is kikelt ellene és ma 12 ágyút állíttat fel és ha ezzel sem fognak egyet sem lehozni úgy bassza meg a kutya az egész tüzer társaságot. Ma bejött egy repülő Krakkóból.

III. 2.

A németek Praznycot [sic!] kénytelenek voltak újból feladni. Tegnap zsidó színházban voltam gyalázatos előadás a miből nem értettem semmit. 10 ágyút a repülőgépek számára fel van állítva de gyalázatosan lőtték a mai repülőket.

III. 3.

A mai rádió semmi olyan hírt nem hozott a mely helyzetünkre valami örvendetes most már a legnagyobb pesszimisták kezdik belátni hogy bizony itt felszabadulásról nem igen lehet beszélni és hogy mi a háborút rövid 8 hét alatt be fogjuk fejezni akár élve akár a másvilágon.

III. 6.

A tegnapi nap meglehetősen mozgalmas volt. Délben már nagy viták voltak egy 8.e. [ezredbeli] szökevény honvéd végett a kit mindenáron a halálbüntetés elől megakartunk menteni dacára annak hogy minden hadbíró a teljes lehetetlenséget fejtette ki. Ófelségének akartunk sürgönyözni kegyelemért de rájöttünk arra hogy [ez is a —L.I.] lehetetlenségek közé tartozik az hogy a válasz ma reggel 6^h ig meg érkezék mert oly gyorsan el nem intézik a sürgényt végre este újból vacsora után latolgattuk a dolgot elhívtuk a védőt kegyelmi kérvényt csináltunk a Borbély addig min. [den] féle törvényeket tanulmányozott végre még is találtunk egy kibúvó pontot a kérvény elkészült már 1/2 12 óra volt éjszaka átnyújtottuk a Kegyelmes úrnak a [ki] hallani sem akart róla és még el sem akarta olvasni. Azonban a mint széjjel nézett valószínűleg látta arcainkról hogy mi bizony mást vártunk tőle, elkérte a törvénykönyvet és rövid olvasás után meg adta a kegyelmet a mit egy halk éljen és annál nagyobb sóhaj követett, mindenki örült az elintézésnek hiszen már olyan kevesen vagyunk hogy a legnagyobb gazembernek [is] meg kell bocsájtanunk abban a reményben hogy belátva hibáját jó és használható katonája lesz a hazának.

III. 6.

Bizony napjaink nagyon meg vannak itten számlálva hogy ki fogja ezeket túlélni azt csak a jó Isten tudja meg mondani egy azon[ban] bizonyos hogy a ki túléli az nagy szerencséről beszélhet. Már napok óta olyan vagyok mint egy részeg vagy pediglen jobban mondva mint egy halálra ítélt járok ide-oda sehol sem lelem meg helyemet semmiben [semmiben] nem találok örömet, apatikus vagyok mindennel szemben olyan mint a vezérkar. Tamásy arca olyan dült volt máma hogy alig lehetett megismerni, mindenki a levegőben érzi a veszélyt és senkisésem mer róla beszélni. Itt nincsen mit tagadni, közeledünk a véghez, 10-én utoljára vesznek fel a tiszt étkedék [élelmiszert —L.I.] azontúl már nincsen mit felvételezni.

III. 7.

Tegnap este Molnár⁷⁹ voltam a kivel szintén egy kirohanásnak esélyeit tárgyaltuk. Ő is meg van győződve annak lehetetlenségéről pláne ilyen legénységgel a melyik 10 klm. [kilométert] sem tud menetelni. Legénységünk teljesen tönkre ment, teljesen erőtlen ha az ember közöbük megy oly bután és hülyén hámulnak reánk hogy úgy érzi magát az ember mintha egy hűék [sic!] intézetében volna. A kiálott fáradalmak a melyek magukkal hozták azt hogy tisztálkodni sem tudtak kellően de különösen a gyenge étkezés és a felszerelési hiányok teljesen kimerítették erejüket úgy félő volna ha egy kétségbeesett kirohanás volna úgy az a része mely vissza nem szalad a helyszínen fogja magát megadni. A magasabb parancsnokok [parancsnokok] még mindig nem veszik maguknak a fáradságot hogy a csapatok erőállapotát megnézzék a jelentéseknek pedig nem adnak kellő hitelt.

79 L. a 70. sz. jegyzetet.

III. 9.

Tegnap sem jött olyan hír a mely helyzetünknek egy kis fénysugarat lövelt volna. Az oroszok egy feleletet küldtek be a német katonák számára a melyben kereskedőknek nevez bennünket [magyarokat —L.I.] azért mert állítólag egy felhívásban arra kértük volna az orosz katonát hogy szökjön meg és hozza el a puskáját a melyért 7 rubelt fog kapni.

III. 13.

Az egész idő tervezgetéssel és megbeszélésekkel telt el. Mindenki csak a kirohanásról beszél azért a kedélyek elég jók voltak de őszintén megvallva az egész csak [itt megszakad a napló —L.I.]

[...] Tengernyi küzdelem között íme fél évet töltöttünk már ebben a — magyarral régen ismerős — városban és várban, ahova hazafias kötelességünk szólított. S e fél év óta mindha csak felújult volna a történelmi múlt: *magyar világ van Przemyslben*.

A várórség zömét tevő magyarság áll az események központjában.

Az ellenségnek nyugtot nem hagyó magyar csapatok kirohanásai képezik az egyhangú várélet kimagasló hadi eseményeit. Harcba menő és harcból jövő magyar honvéd és népfelkelő csapatok, magyar vezényszavak verik fel a néma utcák csendjét. Újabb magyar babérleveleket fűz a régi-ekhez minden bevonuló magyar csapat. Magyar dicsőségről ad hírt minden nap a nagy események krónikása és lantosa.

A magyar katonákon kívül a *megbízható* magyar munkások tízezrei vannak itt; sok-sok akác-lombos magyar falunak itt van minden munkabíró férfitagja. Ők végzik az előtérállások fárasztó erődítési munkálatait s a köztük lecsapódó ellenséges lövedékek nem zavarják meg nehéz munkájukban az Alföld félelmet nem ismerő, hidegvérű fiait. Minden magyar munkás egy-egy hőszívű katona.

A werkek és unterstandok félhomájában [!] a nyirkos hideg fődözésekben csakúgy, mint a sétatereken, a kávéházakban, a hangversenytermekben és moziban, mindenütt magyar szavak és magyar beszélgetés hangjai érintik feüleinket. A korszón daliás magyar huszárok aranyos mentéjén akad meg a lengyel nők csillogó szeme.

Vasárnap a különböző vallásfelekezetek templomaiban magyar nyelvű szentbeszédeken épül a magyar baka s azután — a Rynek téren a szegedi honvédszenekar magyar műsorú térzenéje gyönyörködteti a város hálás közönségét.

Az utcasarkokon magyar nyelvű plakátok hirdetik a magyar művészek jótékony célú hangversenyeit s a hangversenyterem dekorációjánál sem felejt el a figyelmes rendezőség a magyar színeket és a magyar címet, aminthogy a — most igazán átértzett — magyar *Hymnus* gyönyörű melódiáját is állva hallgatja végig a hazafias lelkesedéstől megihletett közönség.

Magyar cégtáblák kerülnek az üzletek felé; a kirakatokban gyengéd figyelemmel csoportosítják a magyar színeket, s minduntalan szemünkbe ötlenek az apró táblácskák: „Itt magyarul beszélnek”, „Itt mindennemű magyar nyelvű katonai nyomtatványok raktáron vannak”, „Itt magyar naptár kapható” stb. stb.

Háromszáz fűge rikkancs gyerek száguldjá be a város minden zugát, s már egészen magyaros kiejtéssel! — bár még a vérbeli magyar rikkancs temperamentuma nélkül — kiáltozza: „Tábori Újság” — „Rendkívüli kiadás!”

Egész kis magyar irodalmi élet fejlődött ki a lengyel városban.

Van magyar napilapunk, a „Tábori Újság”, amely több mint 5 000 példányszámban jelenik meg, s amely négy és fél hónap alatt 5000 koronát jövedelmezett a Przemysl védelmében hősi halált halt m. kir. honvédek és népfelkelők özvegyeinek és árváinak alapjára.

Egyik magyar verskötet a másik után hagyja el a sajtót.

Pionír bajtársunk „Lengyel mezőkön tábortűz mellett” címmel megjelent verskötete alig egy hónap alatt tízezer példányban kelt el, s ugyancsak 5000 koronát jövedelmezett a fenti jótékony célra. Olyan ritka siker, amelyre sóvárogva pillant távol honhazánk nem egy jeles költője. [...]

Magyar—lengyel eljegyzési kártyák adnak hírt arról, hogy przemysli tartózkodásunk alatt a rokonszenv olyan szálai fonódnak, amelyek állandó kapcsolatokkal erősítik a hagyományos lengyel—magyar barátságot.

...S ha alkonyatkor elmerengve sétálgatunk az ezüstös San folyó magányos partjain, a túldali Zasanie felől mélabús, majd pattogó magyar nóták danáját röpíti át hozzánk az esti szellő...

Magyar világ van Przemyslben!

Mi marad itt ebből?

Az a márványtábla, amely a przemysli hősök nevét — a magyar nevek hosszú sorát — adja majd át a hálás utókor emlékezetének. Azok a plakettek, amelyeket Przemysl hős védőinek hős vezéreiről itt a helyszínén mintázott meg a magyar művész bajtársunk... És azok a magyar felírású fejfák, amelyeket oly nagy számmal őriz a przemysli csendes temető.

Ezeké hős halált halt véreinké, és szép fegyvertényeikkel nevüket megörökítő nagyjainké itt a jövő. Az ő megdicsőült emléküik lesz Przemysl örök ereklyéje, az örök kapocs Przemysl és a magyarság között.

Mienk, élőké a múlt jelen. A jelennek múltba vesző, gyorsan tűnő napjai... *És a becsülettel teljesített kötelesség megnyugtató tudata.*

E tudatban a Przemyslt védő magyarság mindig büszkén tekinthet majd vissza a most leélt, küzdelmekben és szenvedésekben gazdag félévre, — amikor magyar világ volt Przemyslben!⁸⁰

80 A *Tábori Újság* utolsó számából származó vezércikk. V.ö.: *Lagzi István: Magyar emlékek a przemysli várban. Napjaink*, 1979. 1. sz., 25—27. o.; *Antony Kunysz: Przemysl w okresie I wojny światowej*. In: *Węgrzy w twierdzy przemyskiej w latach 1914—1915*. Warszawa—Przemysl, 1985. 7—16. o.